

KULTURNA BAŠTINA – DOKUMENTARNA OSNOVA ZA PROUČAVANJE I POUČAVANJE

Sažetak

Ovaj rad fokusiran je na pitanje izvora za izučavanje kulturne baštine koja je sve više predmet interesovanja ne samo u akademskim krugovima nego i u široj javnosti općenito. Iako je sa nama više od jednog stoljeća, pojam „kulturne baštine“, dakle, još od osnivanja Zemaljskog muzeja u Sarajevu 1887. godine, i dalje nema na odgovarajući način definiranu svoju poziciju u nastavnim programima visokoškolskih ustanova u BiH. Čak ni potrebe utilitarne prirode, kao što je kulturni turizam, nisu spriječile nakane da se neke od institucija sa višedecenijskom historijom zatvore (u godini 2012). Otuda je prirodna nužnost da se reafirmira uloga „kulturne baštine“ u cilju kontinuiranog održanja civiliziranog društva, ne samo u akademskim krugovima nego i u javnosti generalno.

CULTURAL HERITAGE: DOCUMENTARY BASIS FOR RESEARCH AND TEACHING

Summary

This article is focussed on the basic question of sources relevant for research and study of Cultural heritage which is getting increasing attention, not only in academic circles, but also among general public. In spite of the fact that the key word „Cultural heritage“ is with us more than one century, or to be more exact since the establishment of the State Museum (Landesmuseum) in Sarajevo 1887. this subject is almost absent from the curriculum of University institutions in Bosnia and Heruzegovina. Even the utilitarian necessity required by something as of recently called Cultural tourism has not prevented the intention to close (in the year 2012.) some of the cultural institutions in Sarajevo with year long tradition.in existence. From this facts follows the natural necessity to reaffirm the role of the Cultural heritage in the continuation of

Civilized Society, not only within the academic community, but also among the public at large.

Uvod

U modernijoj historiji razvoj i društveni progres općenito isuviše dugo, i to često bez rezerve, bili su izjednačavani sa procesom modernizacije, a u geografskom smislu vesternizacije i, uglavnom, bili su posmatrani u ekonomskim kategorijama. Postulati ekonomske nauke bili su glavni i skoro jedini oslonac za pripremanje recepata razvojne strategije donositelja političkih odluka na različitim razinama upravljačke strukture. Međutim, u novije vrijeme ekonomisti i društveni planeri sve više u koncepte i metodologiju svojih razvojnih dokumenata inkorporiraju postulate humanistike i etičkih vrijednosti onako kako su se oni kroz stoljeća pokazali djelotvornim za održavanje kohezije i funkcionalnosti društvenih zajednica na različitim stranama svijeta.

Naime, razumijevanje razvoja isključivo u ekonomskim kategorijama pokazalo se neadekvatnim za cjelinu ljudske egzistencije koja inkorporira ne samo materijalna dobra nego i duhovne vrijednosti - što i dalje ukazuje na potrebu razrješenja dileme sadržane u pitanju: da li je imati dobra isto što i biti dobar ?

Dakle, novi i sve kompleksniji izazovi - društveni, kulturni, klimatološki, a posebno oni koje je donijela informacijska paradigma, temeljito mijenjaju uvjete u kojima je moguće kontinuirano trajanje i očuvanje ljudskog znanja i bihevioralnog iskustva nataloženog u sedimentima prošlosti.

Vijekovima nataloženo ljudsko iskustvo koje uobičajeno imenujemo humanističkom tradicijom može ponuditi nedostajuću kariku efikasnijeg odgovora modernog čovjeka na brojne izazove sa kojima je on prisiljen da se suočava u sve više globaliziranom svijetu čija dominantna obilježja sve očitije postaju nezaustavljive klimatske promjene, siromaštvo i manjak svijesti o zajedničkoj sudbini čovječanstva. Inkorporiranje postulata humanistike u rješavanje spomenutih problema podrazumijeva i metodologiju i naučna istraživanja, ali i mogućnost korištenja adekvatnih informacijskih resursa.

Pri tome posebnu važnost za očuvanje, pristup i afirmaciji zabilježenih formi sadržaja ukupnog ljudskog iskustva, uključujući i ono naučne provenijencije, i dalje pored obrazovnih ustanova - u prvom redu univerziteta - imaju upravo memoriološke ustanove (biblioteke, muzeji, arhivi, galerije i slično) koje UNESCO, inače, imenuje **institucijama memorije**.

Raznoliki oblici manifestacija čovjekove egzistencijalne zbilje kroz historiju su pohranjivani u tim ustanovama, dok se njihov unutarnji smisao i pojavni izraz nalazi u humanističkom naslijeđu i umjetnosti. Istraživanja tog naslijeđa neodvojiva su od njegove dokumentarne osnove koja čuva nataložene sedimente zabilježene memorije minulih vijekova. Biblioteke, muzeji, arhive i galerije igraju vitalnu ulogu u prakticiranju istraživanja u humanistici i imaju komparativno gledajući istu važnost koju laboratorije igraju u ekperimentalnim naukama. Memoriološka građa koju čine bibliotečke, muzejske, arhivske i galerijske zbirke nezaobilazna je za bolje razmišljanje kako prošlosti tako i sadašnjosti koju neposredno živimo.

Istraživačima danas, kao temeljni informacijski resursi, na raspolaganju stoje tradicionalni izvori informacija - tipa monografskih publikacija (dakle, knjige - štampane i rukopisne), zatim časopisi, radovi sa naučnih skupova, referentni izvori različite vrste - bibliografije, katalozi, klasifikacijske sheme, enciklopedije, biografski leksikoni... U novije vrijeme, zahvaljujući sve prisutnijem World Wide Webu i Internetu, na važnosti dobijaju baze podataka, indeksi, apstrakti, tezaursi, terminološki rječnici, kao i različite vrste nositelja zabilježenog sadržaja - produkti savremenog digitalnog doba.

U poslu oko dokumentiranja pamćenja, posebno u izradi i diseminaciji stručnih normi i smjernica za obradu, čuvanje i prezentaciju memoriološke građe, dragocjenu ulogu igraju i različite međunarodne i nacionalne profesionalne asocijacije (bibliotekara, arhivista, muzealaca i kustosa različite vrste), kao što su Međunarodna organizacija za standardizaciju - ISO, Međunarodna federacija bibliotečkih društava - IFLA, Fondacija za identifikaciju digitalnih objekata - DOI, Međunarodno arhivsko vijeće - ICA, Međunarodno muzejsko vijeće - ICOM, Međunarodni savjet za spomenike i lokalitete - ICOMOS i drugi.

Nauka za svoju argumentaciju više se ne ograničava samo na prikupljanje činjenica nego je sve više upućena na potrebu razumijevanja kompleksne aglomeracije njihovog sadržaja – razumijevanje, čije uzajamno prožimanje je dodatno olakšano korištenjem dostignuća informacijske tehnologije. Naučna djelatnost i danas je, kao što je to bilo u prošlosti, nezaobilazna za potpuno razumijevanje ljudske sudbine, da bi rezultirala kvalitativnim ostvarenjima treba da je oslonjena na temelje koje postavile prethodne generacije istraživača. Pri tome, za razliku od minulih vremena, danas su, zahvaljujući dostignućima informacijske tehnologije, istraživači u prilici da, u vezi sa svojim idejama i istraživačkim radom, komuniciraju sa kolegama u realnom vremenu. Rezultati istraživačkog rada koji nastaju na osnovu analitičkih promišljanja kreativnih pojedinaca i stručnih timova, za svoje polazište i ishodište imaju, između ostalog, dokumentarne izvore, literarne tekstove, djela umjetnosti, artefakte raznorodnih oblika, dokumente različite vrste, multimedijalnu građu i slično. Pri tome to gradivo prati povijest njihovog nastanka, kao i podaci o osobama, organizacijama i ustanovama koje ih pohranjuju i njima se stručno bave uključujući i njihovu interpretaciju i javno predstavljanje.

Dakako teško je udovoljiti potrebi da se bude sveobuhvatan u navođenju svih sadržajnih i formalnih obilježja takvog gradiva. To je posebno evidentno u svjetlu sve nestabilnije kategorizacije odavno uspostavljenih klasifikacija naučnih disciplina koje se tom građom bave i sve češćeg naglaska na interdisciplinarnosti. Pored toga, ne završavaju sva kreativna ostvarenja pojedinog autora - istraživača u javno dostupnoj formi, kako bi bila dostupna sudu zainteresirane javnosti, a objektivno nisu ni sva ostvarenja niti djela istraživača i kreativnih ljudi na polju humanistike uvijek mjerljiva određenim kvantitativnim pokazateljima. Pa otuda i njihovo vrednovanje treba da bude usmjereno na inherentne vrijednosti karakteristične za svaki pojedinačni slučaj.

Kao dio profesionalnog bibliotečkog, arhivističkog, i u novije vrijeme multimedijalnog vokabulara *memoria*, čini okosnicu u poduhvatima tipa *Pamćenje svijeta = Memory of the World*, koje je pokrenuo UNESCO, kao i *Američko pamćenje = American Memory*, što je ideja stručnjaka Kongresne biblioteke u Vašingtonu,

a dominantno mjesto zauzima i u osnovnoj zamisli koncepta Evropske biblioteke *The European Library* - kreacija koja je ne tako davno nastala u krugu aktivnosti Konferencije direktora nacionalnih biblioteka Evrope - CENL. Tome se pridružuju i nedavno inaugurirani kulturološki projekti *Europeana* i *World Digital Library*.

Iako knjiga u tradicionalnoj formi smještena između korica i dalje ostaje primordijalna forma za očuvanje ljudskog pamćenja i komunikaciju znanja onog sačuvanog iz prošlosti i onog koje kontinuirano nastaje, danas se oko 90% znanja u svijetu publicira u digitalnoj formi, čime se na očigledan način podcrtava važnost nove informacijske tehnologije i za područje humanistike i umjetnosti. Iz toga nije teško izvući zaključak o važnosti edukacije za svrsishodno korištenje Interneta - tog informacijsko-komunikacijskog instrumenta koji omogućava pristup širokoj lepezi resursa i pruža raznolik spektar usluga većinom povezujući hypertext dokumente prezentirane u Svjetskoj informacijskoj mreži (World Wide Web), istovremeno podržavajući i strukturu elektronske pošte (e-mail).

Dinamične promjene koje generira informacijska tehnologija u različitim domenima društvenog života, a posebno u akademskom ambijentu, dovele su i do pojave kovanice *Digitalna humanistika* (Digital humanities), koja u semantičkom smislu označava interdisciplinarno naučno i istraživačko područje koje proučava teoriju i praksu korištenja digitalnih tehnologija, posebno u istraživanju, edukaciji i prezentiranju humanističke baštine. Digitalni naučni sadržaji opredmećeni u digitalnoj biblioteci stvaraju pretpostavke za pristup širokoj lepezi intelektualnih resursa kao osnove za sinegrijska prožimanja znanosti i umjetnosti - kombiniranjem teksta, slike, zvuka i performansa.

Kulturološke studije

Sintagma *kulturološke studije* upućuje na interdisciplinarnu akademsku naučno-istraživačku disciplinu koja, nakon određenih lutanja u orijentaciji sedamedesetih godina prošlog stoljeća, danas pruža prilično zadovoljavajući okvir za kreiranje i aktivno djelovanje refleksivne mreže mislećih ličnosti koje pokušavaju utvrditi koje to i kako kulturne silnice oblikuju ljudsku svakidašnjicu.

Inicijalni podsticaj za potpunije određenje ove discipline u savremenom razumijevanju tog pojma dovodi se najdirektnije u vezu sa djelatnošću Centra za savremene kulturološke studije na Univerzitetu Birmingham, kojeg je 1964. godine osnovao Richard Hoggart njegov prvi direktor, a koji se ugasio 2002. godine. Važnu ulogu u idejnom profiliranju i ostvarenim naučnim rezultatima Centra imali su još i Raymond Henry Williams, E. P. Thompson i Stuart Hall.

Od samog početka djelovanja Centra kulturološke studije su bile shvaćene kao interdisciplinarni poduhvat. Sam obrazovan primarno u domenu književne kritike, Hoggart je imao ideju da se projekat kulturalnih studija uobliči u tri dijela: „jedan bi u osnovi bio historiografski i filozofski, drugi uglavnom okvirno sociološki, a treći i najznačajniji spadao bi u domen književne kritike.“ ¹⁾

Ovakvo stajalište ustvari podrazumijevalo bi da književna kritika, posebno ona u Velikoj Britaniji, dođe u aktivan odnos prema savremenom dobu, u čemu nije teško detektirati težnju da se podvrgne kritici elitistički koncept kulturološke misli u Engleskoj u kojoj je dominirala ideja separacije između visoke kulture i stvarnog života, između historijske prošlosti i savremenog doba, ili između teorije i prakse, zavisno od toga kako se pristupalo složenom pitanju definiranja sadržaja kulturoloških studija.

U Bosni i Hercegovini je, barem u ovoj fazi, teško pojam *kulturološke studije* razlučiti od pitanja kulturne historije Bosne i Hercegovine i njenog civilizacijskog naslijeđa. Na to upućuju dosadašnja istraživanja ovih i njima srodnih područja unutar šireg okvira humanističkih nauka i njima pripadajućih disciplina. Važan doprinos boljem razumijevanju višestoljetnog, inače složenog, bh. kulturnog mozaika unazad više od jednog stoljeća davali su i daju stručnjaci okupljeni oko institucija koje UNESCO naziva institucijama memorije, a to su muzeji, biblioteke, arhivi, galerije i slično. Pri tome treba podsjetiti da je Zemaljski muzej u Sarajevu osnovan još davne 1888. godine.

Unutar šireg okvira kulturoloških studija okosnicu još uvijek čini sintagma kulturna baština čija je osnovna sadržinska kontura detektirana još u antici, tačnije u 6. stoljeću nove ere, a pripisuje se Teodoriku Velikom, prefektu Rima koji je živio u periodu između 455. i 526. godine. Njeno povremeno izranjanje na svjetlost ispod naslaga ljudske nebrige i zaboravnosti može se pratiti preko renesanse, zatim odredbi o antikvitetima švedskog kralja Karla XI (1655-97), nakon čega su uslijedile smjernice koje su izdali voditelji francuske revolucije (1789-99), pa sve do 6. međunarodnog kongresa arhitekata održanog u Madridu 1904. godine.

Godine 1926. je, na inicijativu Međunarodnog instituta za intelektualnu saradnju Lige naroda u Parizu, osnovan Međunarodni muzejski ured. Njegova misija je bila da se pokrenu aktivnosti muzeja i javnih zbirki svake zemlje kako bi se organizovao zajednički rad i istraživanja u datim oblastima.

UNESCO je u Hagu 14. maja 1954. godine usvojio Konvenciju za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba. Prema odredbama ove konvencije izraz „kulturno dobro“ bez obzira na porijeklo ili vlasništvo označava: „pokretno ili nepokretno kulturno dobro velike važnosti za kulturno naslijeđe svakog naroda, kao što su spomenici graditeljstva, umjetnosti ili historije, bilo vjerskog ili sekularnog karaktera, arheološka nalazišta, grupe zgrada koje su, kao cjelina, od historijskog ili umjetničkog interesa, djela umjetnosti, rukopisi, knjige i drugi umjetnički predmeti historijskog ili arheološkog značaja, kao i naučne zbirke i važne kolekcije knjiga i arhiva ili reprodukcije naviše definiranih dobara...“

Ovome su pridodati i zgrade „čiji je glavni stvarni cilj da sačuvaju ili prezentiraju pokretna kulturna dobra definira u podparagrafu (a) kao što su muzeji, značajne biblioteke i arhivski depozitoriji i skloništa čija je svrha da, u slučaju oružanog sukoba, sačuvaju pokretna kulturna dobra definirana u navedenom paragrafu (a).

Također su ovom Konvencijom obuhvaćeni i centri sa bogatim obimom kulturnih dobara onako kako su ona definirana u podparagrafu (a) i (b) koji su poznati kao „centri u kojima se nalaze spomeničke vrijednosti“.

Posljednjih decenija primjetno je da koncept naslijeđa, kao uostalom i koncept kulture općenito, prolazi kroz temeljitu transformaciju. Prvobitno, se sintagma „kulturna baština“ odnosila

u najvećoj mjeri na spomeničke ostatke prošlosti, da bi vremenom izraz naslijeđe sve više poprimao nove odrednice tipa nematerijalno, etnografsko, pa i industrijsko naslijeđe. U tom periodu poseban napor je ulagan da se konceptualizira i opiše nematerijalna kulturna baština. I to ponajviše zbog toga kako bi se pažnja značajnije fokusirala na čovjekovu sudbinu kao takvu, a posebno na dramske umjetnosti, jezike i tradicijsku muzici, kao i duhovne i misaone sisteme na osnovu kojih nastaju različiti kulturni obrasci i izrazi.

Koncept kulturne baštine u savremeno doba je nužno otvoren da bi obuhvatio kako različite aspekte svakidašnje žive kulture tako i spomenička svjedočanstva prošlosti.

U nastavnim programima koji se nude studentima na australijskom Curtin univerzitetu, naprimjer, kulturna baština je definirana jednostavno kao nešto što se fokusira na istraživanja svih aspekata kulture koji povezuju prošlost i sadašnjost sa budućnošću.

To uključuje: muzeje, zbirke kulturološke građe, historijske lokalitete i građevine, tradicionalne kulturne forme, uključujući umjetnost, urbane cjeline i ritualne običaje, prirodni ambijent, koji je kulturno oblikovan i bez izuzetka modificiran zahvaljujući ljudskim aktivnostima, javne ustanove putem kojih pulsira i zahvaljujući kojima se obogaćuje svakidašnji život.

Sferi kulturne baštine pripada i sistem znanja, obuhvatajući i ono koje nazivamo tradicionalnim, a koje je u osnovi neformalno i po sadržaju i po načinu transmisije, uključujući one aspekte društvenog života kao što su sistem vjerovanja, folklor, običaji i popularna kultura, zajednica i društveni život, i na kraju historija i identitet. U kontekstu opće globalizacije i brojnih mogućnosti za pristup raznorodnim izvorima znanja, koje nudi savremena informacijska tehnologija, tema kulturnog naslijeđa i edukacije stručnjaka za njegovo očuvanje i promociju postavlja se kao važno pitanje, ne samo zato što se danas u BiH tako mnogo govori o reformi visokog obrazovanja, nego i zbog rizika uniformizacije kulturnih obrazaca i gubitka vlastitog identiteta kojem su izloženi posebno mali narodi, zemlje i jezici. Naslijeđe je katalizator jednog dinamičnog procesa koji omogućava povezivanje prošlosti sa sadašnjošću i otvara vrata ka budućnosti. Kao riznica kolektivne memorije ono opredmećuje simboličke vrijedosti kulturnog identiteta i konstituira fundamentalno važno polazište za strukturiranje i harmoniziranje odnosa unutar složene potke jednog društva. U onoj mjeri u kojoj nam omogućava da razumijemo sebe kulturno naslijeđe je jedan od ključnih instrumenata

za razumijevanje drugih. Shodno tome, ono doprinosi neprekidnom dijalogu između civilizacija i kultura i uspostavlja racionalan oslonac za uspostavljanje i održavanje trajnog mira u svijetu.

Izučavanje različitih aspekata kulturoloških studija, kao sastavnog dijela ukupne humanističke tradicije, posebno je aktuelizirano i nalazi svoje uporište u činjenici da kulturnih dimenzija ljudske egzistencije ima naglašen udio u političkoj dinamici savremenog bh. društva. Ova tema dobiva naglašen značaj u raspravama o aktuelnom statusu kulturnih institucija koje UNESCO imenuje institucijama memorije, kao i u nužnosti rekonstrukcije i osavremenjavanja univerzitetske nastave u okviru takozvanog Bolonjskog procesa.

Pri tome se ne mogu zaobići višestoljetni historijski sedimenti bh. kulturnog pamćenja i raznolikost sadržaja civilizacijskih obrazaca koje u zajedničkoj memoriji čuvaju i sa sobom nose sudionici u građenju i korištenju njenog multikulturalnog sadržaja.

Pojmovi *kulturna baština* i *kultura pamćenja*, koji su izravno predmet interesa kulturoloških istraživanja, posebno posljednjih decenija, stekli su u javnosti pravo građanstva, ne samo u akademskim krugovima. Oni su sve češće predmet rasprava i na forumima brojnih vladinih i međunarodnih organizacija, naročito u slučajevima namjerne ili prirodnim katastrofama izazvane destrukcije kulturnih dobara različite vrste na različitim stranama svijeta. 2)

Adekvantnijem definiranju i razumijevanju tema iz kulturne sfere, pa i izvedenice *kulturna baština*, i njihovom situiranju u naučno-nastavni proces na univerzitetu, doprinose smjernice i normativni instrumenti sa odgovarajućim sadržajima kako profesionalnih udruženja kulturnih djelatnika i istraživača na nacionalnoj i globalnoj razini tako i pojedinih međunarodnih organizacija kakve su UNESCO i Vijeće Evrope.

Napomene

1) Citirano prema: Schulman, Norma. „Conditions of their Own Making: An Intellectual History of the Center for Contemporary Cultural Studies at the University of Birmingham.“ *Canadian Journal of Communication*, North America, 18, Jan. 1993.

www.cjc-online.ca/index.php/journal/rt/printfriendly/717/623 (26.11.2012)

2) U vezi s tim treba pogledati: Derek Gillman. *The Idea of Cultural heritage*. Revidirano izdanje. Cambridge: Cambridge University Press,

2010, kao i web stranice: UNESCO World Heritage Centre (<http://whc.unesco.org>), www.heritage-organizations.eu, www.michael-culture.org; www.europeana.eu; (www.athenaeurope.org)

Dokumentarna osnova za izučavanje kulturne baštine

S pravom se ističe da je najvažnije bogatstvo Evrope njena kulturna i humanistička baština. Isto to može se reći i za Bosnu i Hercegovinu, uz podsjećanje da se u ovom trenutku te dvije kulturne matice razlikuju u načinu kako se prema tome naslijeđu i jedna i druga odnose. Evropa zasigurno pruža brojne primjere afirmativnog odnosa prema vlasitom kulturnom naslijeđu, kao i prema naslijeđu drugih kultura čija su se civilizacijska dobra različitim kanalima kroz stoljeća akumulirala u njenim baštinskim ustanovama, dok Bosna i Hercegovina, iako predstavlja značajnu evropsku tačku sa prepoznatljivim mozaikom naslijeđenih kulturnih vrijednosti koje su na njenom tlu nastajale i dozrijevale kroz stoljeća, u nedovoljnoj mjeri priznaje relevantnost tih vrijednosti.

Otuda potreba da se iznova baci pogled na status humanistike u društvenom, kulturnom, a posebno obrazovnom sustavu u BiH, a odgovor se čini očiglednim svakome ko i sa malo odgovornosti nastoji odgonetnuti zagonetku zaostajanja ove zemlje, posebno u kulturnoj sferi, za ostatkom Evrope i svijeta.

Odgovor na pitanje šta je to humanistika, baština i krug disciplina, znanja i iskustva koji su njome obuhvaćeni, može se potražiti u definiciji koju je svojevremeno javnosti prezentirala Nacionalna fondacija za humanistiku u Sjedinjenim Američkim Državama. Po toj definiciji humanistika uglavnom podrazumijeva izučavanje: jezika - savremenih i klasičnih, lingvistiku, književnost, historiju, jurisprudenciju, filozofiju, arheologiju, komparativnu religiju, etiku, historiju, kritiku i teoriju umjetnosti, one aspekte društvenih nauka koji imaju humanistički sadržaj i koriste metode humanistike, fenomena primjene humanistike na ljudski habitat sa posebnom pažnjom na razumijevanje raznolikog nasljeđa, tradicija i historije.

Evropska naučna fondacija precizira da je humanistika zasnovana na principima koji podstiču radoznalost za fundamentalnim istraživanjima tradicionalnih temeljnih disciplina ljudskog znanja i iskustva kao što su: antropologija, etnologija i folklor, arheologija,

umjetnost i njena historija, klasične i kognitivne studije, historija, i filozofija znanosti, književnost, lingvistika, muzika i muzikologija, orijentalističke i afričke studije, pedagoška i obrazovna istraživanja, filozofija, psihologija, religijske i teološke studije.

U najnovije vrijeme područje humanistike dodatno je dinamizirala kreativna korelacija sa istraživanjem regionalnih specifičnosti, analizama medija i kulture, rodnim temama, studijem naslijeđa i digitalne humanistike.

Pri tome istraživači aktivni na polju humanistike daju dragocjen doprinos boljem razumijevanju nadolazećih interdisciplinarnih područja kao što su: istraživanja kompleksnih struktura, kognitivnih znanosti, studija razvoja, okoliša i krajolika, istraživanja zdravstva i društva blagostanja, studija migracija, istraživanja odnosa između kulture i tehnologije i interakcije između čovjeka i mašine.

U sažetom vidu humanistika oslonjena na tradicionalne vrijednosti **prosvjetiteljstva** se može posmatrati i u svjetlu nasušne potrebe savremenog čovjeka da kritički i imaginativno razmišlja o pitanjima s kojima se on suočava i kao pripadnik šire zajednice i kao građanin jedne zemlje. To mu otvara prostor za iznošenje razumnog i otvorenog mišljenja o osnovnim vrijednostima društva kojem pripada uz nastojanje da razumije i prihvati iskustva drugog, različitih vremenskih perioda, mjesta i kultura. Dakle, slijedeći vrijednosti humanistike, kao načina mišljenja, čovjek pokazuje interesovanje za ukupnost ljudskog iskustva u isto vrijeme nastojeći da mu da vlastiti doprinos.

Povoljnu priliku za reafirmaciju humanistike u nas nude reformski procesi koji su zahvatili posebno univerzitete i ovdje se sugerira da kao polazište za to može poslužiti vraćanje u fokus pažnje, u prvom redu, kulturne baštine uključujući dokumentarnu osnovu koja čuva stoljećima bilježeno pamćenje bosanskohercegovačke **kulturne memorije**. Tu osnovu u najvećem obimu čine knjige, rukopisi, muzejska, arhivska i audiovizuelna građa različite vrste.

Imajući u vidu jednu od bitnih značajki tog kulturnog blaga - njegovu raznovrsnost i raznolikost koji su plod kako vlastitih tradicija, mudrosti i iskustvu tako i rezultat vjekovnih prožimanja divergentnih utjecaja koji su dolazili kako sa Istoka tako i sa Zapada, potreba za preispitivanje aktualnog u osnovi nedovoljno afirmativnog odnosa prema takvom kulturnom dobru nameće se kao nužnost.

U aktuelnom bh. društvenom kontekstu **institucije pamćenja**, kako ih imenuje UNESCO, pored toga što imaju teškoća da ostvare osnovne postulate svoje misije, suočavaju se i sa neophnošću prilagođavanja tehnološkim promjenama koje snažno utječu na njihovu djelatnost, a tiču se nečega što se već izvjesno vrijeme naziva digitalnom paradigmom, koja je sve prisutnija, ne samo u komunikaciji ideja i znanja nego i u promociji cjeline, posebno kulturne baštine.

Pitanje savremene uloge baštinskih ustanova, posebno muzeja, biblioteka i arhiva, svakim danom je sve aktuelnije kako se zahvaljujući napretku informacijske tehnologije umnožavaju mogućnosti pohranjivanja, obrade, korištenja i kreiranja sve šire lepeze kulturoloških sadržaja u digitalnoj formi.

Međutim, kako vrijeme protiče, sve više smo svjedoci da kulturna i naučna komunikacija danas više ne zavise isključivo od usluga kulturnih institucija, kakve smo naslijedili iz prošlosti, nego je sve više i više oslonjena na različite segmente nečega što se već izvjesno vrijeme naziva umreženim svijetom.

Digitalno okruženje stvorilo je brojne nove mogućnosti, posebno u pristupu kulturološkim sadržajima, a praksa ove vrste sve češće će biti primjenjivana kako informacijska tehnologija bude naglašenije korištena posebno u prezentaciji i promociji različitih sadržaja - tvorevina kreativnog ljudskog duha i iskustva. Otuda i potreba da se pitanje statusa i sposobnosti institucija memorije u Sarajevu i drugim univerzitetskim centrima u BIH da preoblikuju svoje servise, u skladu sa mogućnostima koje nudi digitalni ambijent općenito, bude razmatrano posebno iz stručnog ugla.

Nije, dakle, bez razloga činjenica da se ovo pitanje dovodi u vezu sa tekućim reformskim procesima na univerzitetima koji se suočavaju sa neophodnošću veće zastupljenosti humanističkih nauka, a posebno tema iz kulturne baštine na teorijskoj i praktičnoj razini u nastavnim planovima i programima.

Za preciznije određenje pojma *kulturno naslijeđe* kao dijela sveukupne humanističke tradicije jednog društva, kao i evoluciju te sintagme u 20-tom stoljeću uporište je moguće naći u normativnim instrumentima koje su u posljednjih nekoliko decenija kreirale međunarodne institucije i profesionalne asocijacije kao što su UNESCO, Vijeće Evrope, Međunarodna asocijacija bibliotečkih društava – IFLA, Međunarodni savjet arhiva – ICA, Internacionalno vijeće za muzeje – ICOM, Međunarodni savjet za spomenike i

lokalitete – ICOMOS, zatim Evropska naučna fondacija – ESF, koje su i same nastajale u prvom redu kako bi se na adekvatan način odgovorilo na pustošenja kulturnog ambijenta Evrope i svijeta do kojega je došlo tokom Drugog svjetskog rata.

Inicijalni podsticaj za razmišljanje o potrebi pisanja ovog teksta nastao je na tragu tragičnih ratnih okolnosti koje smo u periodu od 1992. do 1995. proživjeli u Bosni i Hercegovini. Tokom rata razorena Vijećnica u Sarajevu i uništenje glavnine njenog dragocjenog dokumentarnog sadržaja (25/26. avgusta 1992), kao i uništavanje rukopisnih i arhivskih zbirki Orijentalnog instituta u maju iste godine i destrukcija Starog mosta u Mostaru (9. novembra 1993), kao i razaranje brojnih drugih formi kulturnog blaga, na drastičan način su podsjetili na krhkost vrhunskih tvorevina ljudskog uma i ruku bosanskohercegovačkog čovjeka.

Ovaj tekst se nužno oslanja na prethodna dostignuća bosanskohercegovačkih naučnih istraživanja humanističke tradicije i u njenom okrilju kulturne baštine, pri čemu je posebno apostrofirana uloga baštinskih institucija u očuvanju zabilježenog pamćenja. Pri tome ne treba zanemariti važnu ulogu koju u ovim poslovima po prirodi stvari igraju oficijelne strukture Bosne i Hercegovine, bilo da su na državnoj bilo na nekoj drugoj razini upravljanja i organizacije.

Inače, interes za sudbinu bosanskohercegovačke **kulturne baštine**, njen sadašnji status, i načine i metode njenog očuvanja i prezentiranja, neophodno je smjestiti u širi kontekst kontinuiranog dijaloga među pripadnicima raznolikog bosanskohercegovačkog kulturnog habitusa, što se nužno dotiče i nedavno lansirane inicijative pod nazivom „Dijalog civilizacija“.

Kulturna baština u okrilju humanističke tradicije

Postojanje svijesti o kulturnoj baštini, kao neodvojivom dijelu ukupne humanističke tradicije jednog društva, pa time i briga o njenom očuvanju i kontinuiranom trajanju, u velikoj mjeri je ovisno je o različitim formama dokumentarne građe na kojima je ta tradicija zabilježena.

Procesi njenog dokumentiranja tokom različitih faza u razvoju ljudske zajednice su iznjedrili pismenost koja se s pravom smatra jednom od temeljnih odrednica humanističke baštine kao cjeline.

Metodološku i intelektualnu potporu razumijevanju i istraživanjima kulturne tradicije pružaju već odavno etablirana područja ljudskog znanja i iskustva kao što su teologija, historiografija, umjetnost i njena historijai, filozofija, književnost i književna kritika, filologija, arheologija, etnologija, historija umjetnosti, folkloristika, koji su sa svoje strane nezamislivi bez pisanog teksta neovisno od formata na kome se on pojavljuje.

Historičari sistematiziranjem izvora svojim analizama prošlih događanja uspijevaju osigurati kredibilitet i otvoriti put do povjerenja čitalaca. Teolozi istražuju posebno predjele ljudske duhovnosti u nastojanju da pobliže odrede svrhu ljudske egzistencije u prostoru i vremenu.

Filozofi pak na bazi izvora istražuju koherenciju i logičnu osnovu sistema ljudskih vrijednosti i ideja.

Književni kritičari, također, na bazi teksta nastoje da odgonetnu suštinu i prodube vlastito razumijevanje, ali i za potrebe drugih, posljedice, vrijednosti i ideale sadržane u književnim djelima – također, u formi tekstova koji su predmet njihove pažnje.

Dokumentarnu osnovu svekolikih ustraživanja obezbjeđuju bibliotekari, arhivisti, muzejski radnici i općenito kustosi koji po prirodi svoje misije organiziraju memoriološku građu, predstavljaju je javnosti i nastoje da joj osiguraju mjesto kako u sadašnjosti tako i u budućnosti. Sve to ne bi bilo moguće da na raspolaganju nema dokumenta, grafičkog zapisa, slike, muzičkog zapise i artefakta koji se svakodnevno u procesu generiranja, ili su na ovaj ili onaj način sačuvani iz prošlosti.

Cjelokupna intelektualna djelatnost ostala bi bez kontinuiteta da nije bilo i da danas nema dokumentirane memorije kao fizičke osnove za trajanje i vitalnost kulture pamćenja.

Inače, nivo razvijenosti kulture pamćenja unutar neke zajednice posvjedočen je njenim konkretnim odnosom prema sačuvanim zapisima prošlosti. Pri tome treba podsjetiti da kulturu samu nije jednostavno definirati, niti postoji opća saglasnost među učenjacima, filozofima i sociolozima šta bi taj pojam trebao sadržavati. Dosta je rasprostranjen i široko prihvaćen je koncept kulture onako kako je on artikuliran u zapadnoevropskoj naučnoj i filozofskoj tradiciji dvadesetog stoljeća, ali treba znati da i u drugim dijelovima svijeta sa razvijenom kulturnom tradicijom nije teško prepoznati elemente od kojih je sagrađena i zapadnoevropsko mišljenje o kulturi pamćenja.

Pri tome treba podsjetiti da elementi učenog ponašanja pa i pogleda na svijet nisu i ne moraju na svim geografskim meridijanima biti oblikovani na istovjetan način.

Britanski antropolog Edward B. Tylor je 1871. godine u svojoj knjizi *Primitive Culture* (Primitivna kultura) postavio teorijski okvir za razumijevanje kulture čije neke odrednice u savremeno doba prepoznajemo i kao osnovu za definiranje kulturnog naslijeđa, određujući je kao: “Kultura... je ona složena cjelina koja obuhvata znanje, vjerovanja, umjetnost, moral, zakone, običaje, i svaku drugu sposobnost i ponašanje koje čovjek usvoji kao član društvene zajednice.” ¹⁾

Za razumijevanje odnosa kulture i kulturne baštine, kao njenog fundamentalnog dijela, neophodno je imati u vidu da je kultura i sama nešto što se nasljeđuje. Njena suština je društveno uvjetovana, jer je to u osnovi pojam koji se odnosi na sistem na osnovu kojega neko živi – dakle, na strukturu življenja, dok je kulturno naslijeđe nešto što se prenosi sa generacije na generaciju. Jedna od opasnosti shvatanja kulturnog naslijeđa svedenog samo u okvire nečega što je naslijeđeno, uronjeno, dakle, u prošlost, sadržana je u činjenici da je ono kao takvo bez stvarnog vlasnika, što za posljedicu dovodi u pitanje njegovu kontinuiranu egzistenciju. Otuda se razumljivo javlja potreba za djelatnim dijalogom, uključujući i međugeneracijsku solidarnost svih članova jedne zajednice u cilju očuvanja, razumijevanja i komunikacije njihove baštine kao zajedničkog dobra, bilo da je ona nematerijalne, ili materijalne prirode.

Vitalnost kulture pamćenja

Kontinuitet svijesti o baštini pohranjenoj u memoriji ostvaruje se njenom identifikacijom, istraživanjem i promocijom, što su djelatnosti koje se realizuju unutar humanističkog diskursa, dok je briga o njenoj dokumentarnoj osnovi, njenom pohranjivanju, čuvanju i omogućavanju pristupa po prirodi stvari u domenu baštinskih, naučnih i obrazovnih institucija.

Dokumentiranje kulturne baštine odvija se osloncem na teorijska znanja, tehnička umijeća i normativne instrumente koji se generiraju i razmjenjuju u krugovima bibliotekara, arhivista i kustosa baštine različite vrste.

Pamćenje i njegov latinski kolateral *memoria* su riječi čije je i simboličko i suštinsko značenje u vezi sa kulturom pismenosti koja predstavlja okosnicu za kontinuirano trajanje kulturne baštine.

Pored toga što pripada području kognitivne psihologije, memorija ima svoje mjesto i u leksici informatologije u kojoj označava kapacitet čipa ili diska za pohranu podataka. Ovdje pak tu riječ primarno shvatamo u značenju kakvo ona ima u razumijevanju kreatora projekata fokusiranih na kulturnu baštinu, odnosno onaj njen dio koji pobliže određujemo kao dokumentarno naslijeđe.

Različita gledanja na humanističku tradiciju

Posebnu važnost za afirmaciju i očuvanju dokumentarne osnove svekolike memorije jednog društva imaju upravo baštinske kulturne ustanove koje UNESCO, inače, imenuje *institucijama memorije*. U poslu oko dokumentiranja pamćenja, posebno u izradi i diseminaciji stručnih normi i smjernica za obradu, čuvanje i prezentaciju memoriološke građe, dragocjenu ulogu, pored onih na nacionalnoj razini, imaju i različite međunarodne profesionalne asocijacije bibliotekara, arhivista i kustosa baštine različite vrste.

Kao dio profesionalnog bibliotečkog i arhivističkog vokabulara *memorija* čini okosnicu u poduhvatima tipa *Pamćenje svijeta* = *Memory of the World* koji je pokrenuo UNESCO, kao i Američko pamćenje = *American Memory* što je ideja i projekat osmišljen u stručnim krugovima Kongresne biblioteke u Vašingtonu, a dominantno mjesto zauzima i u osnovnoj zamisli koncepta Evropske biblioteke *The European Library* - kreacija koja je ne tako davno nastala u krugu aktivnosti Konferencije direktora nacionalnih biblioteka Evrope – CENL. Tome se pridružuju i nedavno inaugurirani kulturološki projekti *Europeana* i *World Digital Library*.

Evropska gledanja na humanistiku

Kada je prije više od 40 godina osnivana Evropska naučna fondacija, u programskoj orijentaciji ove institucije posebno mjesto je zauzimala *humanistika*, i to naročito kao podsticajna osnova za razmjenu ideja među učenjacima različitih tradicija i disciplina. Pošto se Evropa danas pozicionira u sve više globaliziranom svijetu, bilo je i očekivati da se misija spomenute Fondacije širiti kako bi se

podstakla intelektualna razmjena među naučnicima ne samo unutar Evrope nego i izvan njenih granica.

Kako su vremenom granice između humanistike i drugih istraživačkih područja postajale sve poroznije, i fokus interesa humanistike pomjerao se kako bi se našao što djelotvorniji odgovor na nove društvene i političke izazove koji svoje ishodište sve više nalaze u kulturnoj sferi. Interdisciplinarnost i multidisciplinarnost su kategorije koje se sve češće čuju i u koridorima političkog odlučivanja o projektima koji trebaju biti kratkoročno ili dugoročno podržavani i finansirani, ali i u sadržajima ozbiljnijih diskusija o reformi univerzitetske nastave, najočiglednije prisutnih u okviru takozvanog Bolonjskog procesa. Nije onda neočekivano što u brojnim područjima humanističkih istraživanja Stalni komitet za humanistiku ove Evropske naučne fondacije „ohrabruje učenjake da identifikuju i rade u područjima u kojima humanistika može doprinijeti generiranju novih znanja i produkciji konstruktivnih rezultata.“ **2)**

Iako može zvučati naglašeno birokratski i prilično suhoparno, ovaj postulat može se bez teškoća primijeniti na kovanicu koju je neko imenovao *digitalnom humanistikom*, zahvaljujući čemu nije nemoguće kreirati interfejse koji grupišu zajedno književnu umjetnost, dizajn, muziku, pozorišnu predstavu i film.

U semantičkom smislu kovanica *Digitalne humanističke nauke (Digital humanities)* može se objasniti kao „interdisciplinarno naučno i istraživačko područje koje proučava teoriju i praksu korištenja digitalnih tehnologija posebno u istraživanju, edukaciji i prezentiranju humanističke baštine“.

Digitalna tehnologija, oličena u digitalnoj biblioteci, nudi, dakle, mogućnosti za mnoga nova područja aktivnosti, posebno i sinegrijskom prožimanju znanosti i umjetnosti - kombiniranjem teksta, slike, zvuka i performansa. Zahvaljujući informacijskoj tehnologiji, pitanju kulturnog, vjerskog i etničkog identiteta, također, moguće je prići na kreativniji način. Upravo djelatnici na polju humanistike mogu rezultatima svojih istraživanja očiglednim primjerima političkim strukturama skrenuti pažnju na specifičnosti i skrivena značenja nekih društvenih, u osnovi retrogradnih koncepcija, koji često služe kao opravdanje za poticanje međusobne netrpeljivosti i suprotstavljanje među pojedincima i zajednicama unutar šire društvene strukture.

Slijedeći nove raznorodne forme društvene komunikacije i pristupa informacijskim resursima, koju omogućuje World Wide

Web, čija je jedna od bitnih značajki upravo digitalna biblioteka, u krugovima Evropske unije došlo su do uvjerenja da su: “Evropsko raznoliko kulturno naslijeđe i dinamične kulturne industrije važno bogatstvo u današnjem sve više globaliziranom i digitaliziranom svijetu. Evropa, prema tome, mora povesti računa o ovom bogatstvu, pomoći svoju kulturnu industriju kako bi napredovala i osigurala da svi Evropljani od toga imaju koristi.”

Takva opredjeljenja nalaze svoju potvrdu upravo u poduhvatu kakav je, naprimjer, „*Inicijativa Evropske unije za digitalne biblioteke - (i2010)*“, za koju je rečeno da ima cilj „da glavninu Evropskih digitalnih resursa i naučnih dokumenata (knjige, časopisi, filmovi, mape, fotografije, muzika itd.) učini dostupnim svima i da to sačuva za buduće generacije.“**3)**

Inicijativa je fokusirana na dva područja djelovanja:

- kulturno naslijeđe, što podrazumijeva kreiranje elektronskih verzija građe koju čuvaju evropske biblioteke, arhivi i muzeji s ciljem da im se obezbijedi pristup online za istraživanje, učenje i zabavu i da se ta građa sačuva za buduće generacije;

- naučne informacije, što u praktičnom smislu znači stvoriti uvjete da se rezultati naučnih istraživanja učine dostupnim online što širem krugu korisnika i omogućiti njihova kontinuirana dostupnost. **4)**

Nedavno je u okviru svoje djelatnosti ova Fondacija inicirala kreiranje Evropskog referentsnog indeksa za humanistiku – ERIH, s ciljem da identifikuje i učini vidljivijim visokokvalitetna istraživačka dostignuća u oblasti humanističkih nauka objavljena u akademskim časopisima na potencijalno svim evropskim jezicima. ERIH je rezultat recenzentskog procesa tokom kojeg 15 ekspertnih grupa pregledaju radove koje dostavljaju različite vladine agencije za finansiranje, profesionalne asocijacije i specijalizirani istraživački centri diljem Kontinenta. Pored toga što predstavlja referentni indeks za najkvalitetnije časopise iz 15 područja humanistike, očekuje se da indeks obuhvati i publikacije u formi knjiga i netradicionalne formate.

Inače, namjera njegovih kreatora je da ERIH postane okosnica jednog cjelovitog informacijskog sistema za humanistiku u Evropi. Nakon što se pojavio, Index je naišao i na određene kritike u kojima je istaknut problem kriterija i evaluacije koji se primjenjuju u rangiranju pojedinih časopisa. **5)**

Američko gledanje na humanistiku i umjetnost

Prilikom osnivanja Nacionalne fondacije za umjetnosti i humanistiku Američki Kongres je 1965. godine donio zakon (United States Code 20/951), u kojem se kaže: "Napredna civilizacija ne smije ograničiti svoja nastojanja samo na znanost i tehnologiju, nego mora na pravi način pružiti podršku drugim velikim ograncima naučne i kulturne aktivnosti da bi se postiglo bolje razumijevanje prošlosti, kvalitetnija analiza sadašnjosti i omogućio jasniji pogled u budućnost".

Kasnije je ovaj zakon doživio brojne dopune, a u međuvremenu formirane su zasebno Nacionalna fondacija za umjetnosti i Nacionalna fondacija za humanistiku.

Prema statutu Američke nacionalne fondacije za humanistiku „Izraz humanistika (Humanities) uključuje ali nije ograničen na slijedeće: Jezici - savremeni i klasični, lingvistika, književnost, historija, jurisprudencija, filozofija, arheologija, komparativna religija, etika, historija, kritika i teorija umjetnosti, oni aspekti društvenih znanosti koji imaju humanistički sadržaj i koriste metode humanistike, studij primjene humanistike na ljudski habitat sa posebnom pažnjom na razumijevanje raznolikog naslijeđa, tradicija i historije i važnost humanistike za tekuće stanje nacionalnog života SAD.“ 6)

Umjetnosti su, pak, definirane na slijedeći način: "Izraz umjetnost obuhvata, ali nije ograničen na muziku (instrumentalnu i vokalnu), ples, dramu, folklor, kreativno pisanje, arhitekturu i njoj srodne discipline, slikarstvo, skulpturu, fotografiju, grafiku i njoj srodne umjetnosti, produkt dizajn, kostimografiku i modni dizajn, pokretne slike, televiziju, radio, fil, video, magnetne i zvučne snimke, umjetnosti vezane za prezentaciju, izvođenje, realizaciju i izlaganje takvih umjetničkih formi, sve vrste tradicijske umjetnosti koju prakticiraju različite zajednice u ovoj zemlji (USA!) i izučavanje i praktična primjena tih umjetnosti na ljudski ambijent." (20 U.S.C. 952, b)

U američkom javnom životu važnu ulogu kao baštinske institucije igraju muzeji i biblioteke. Ovim ustanovama vitalnu podršku pruža Institut za muzejske i bibliotečke servise (www.ims.gov) sa sjedištem u Vašingtonu. Ova Institucija je glavni izvor federalne pomoći Federalne vlade za rad i funkcioniranje 123.000 biblioteka i 17.500 muzeja. Uloga ovih ustanova je, prema stajalištu ovog Instituta, da su, „kao čuvari kulturnog naslijeđa, informacija i

ideja, muzeji i biblioteke tradicionalno igrali vitalnu ulogu pomažući nam da iskusimo, istražimo, otkrijemo i razumijemo svijet u kome živimo. Ta uloga je danas važnija nego ikada prije. Izgrađujući tehnološku infrastrukturu i jačajući društvenu solidarnost, biblioteke i muzeji mogu ponuditi javnosti neograničen pristup resursima i ekspertizu za transformaciju informacijske građe u znanje.“ 7)

Humanistika i održivi razvoj

Uzajamna veza između humanističkih disciplina i razvoja odnosno implikacije koje one imaju za društveni razvoj općenito, argumentirano je istaknuta u odgovoru koji je Britanska akademija uputila Savjetu za istraživanja u oblasti umjetnosti i humanističkih znanosti (AHRC) u povodu rasprava na temu doktorantskih istraživanja u oblasti umjetnosti i humanistike.

U tom dokumentu kao argument za veću podršku doktorskim studijama u ovim oblastima istaknuto je da: „Humanistika daje vitalan doprinos ekonomiji i društvu Ujedinjenog kraljevstva, obezbjeđujući visokostručna umijeća koja daju podršku jednom društvu i ekonomiji sve više baziranim na znanju.“ 8)

Da je humanistika sve više prisutna na visokoškolskim institucijama u svijetu svjedoči, naprimjer, *Škola za humanistiku* Univerziteta u Kaliforniji u gradu Irvinu na kojoj se, između ostalog, izučavaju i teme kao što su : Evropske studije, Globalne kulture, Humanistika i umjetnost, Humanistika i pravo i Religijske studije. 9)

Simbolička veza između humanistike i nauke iskazana je na zastavi *Škole za humanistiku i nauku* Univerziteta Stanford u Kaliforniji. Na ovoj zastavi bijelom bojom su predstavljene umjetnosti, zlatna predstavlja nauku, a dvije unakrsne crvene trake simboliziraju važnost koja se u ovoj Školi pridaje pomenutim studijskim disciplinama posebno na dodiplomskom nivou. 10)

U tekućoj reformi visokog obrazovanja, takozvanom Bolonjskom procesu u BiH, bilo bi dragocjeno pristupiti temeljitoj rekonstrukciji edukacije za naslijeđe uz učešće svih zainteresiranih subjekata. Pri tome bi bilo uputno da se u reformi visokoškolske nastave, koja je u toku, uzmu u obzir i definicije humanističkih nauka koje su prihvatile institucije i organizacije kao što su: Evropska naučna fondacija i UNESCO, a ne samo ona koju donosi *Frascati manual*, čiji je izdavač OECD (Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj) sa sjedištem u Parizu.

Ne bi bilo naodmet da se tom novom proširenom razumijevanju humanistike prilagode nastavni planovi i programi na filozofskim, pedagoškim i arhitektonskim fakultetima, kao i na akademijama umjetnosti kod nas, i time studentima otvore daleko šire mogućnosti za edukaciju i angažovanje u oblasti kulturnog naslijeđa, kulturne industrije i turizma.

Napomene

- 1) Edward B. Tylor, *Primitive Culture*. 3rd. ed. London, 1889. Vidi, također, jednu raniju definiciju kulture iz pera Metthewa Arnolda objavljenu u knjizi *High Culture*. London, 1869. (www.gutenberg.org/ebooks/4212) (12.02.2011)
- 2) European Science Foundation. Standing Committee for the Humanities (SCH). *Position paper* (2007)
- 3) „Digital agenda: Digital Libraries Initiative“: (<http://ec.europa.eu/information-society/activities/digital-libraries/index-en.htm>) (2.02.2011)
- 4) Ibid, (2.02.2011)
- 5) O tome vidjeti u tekstu: „ERIH, un classement conteste“: (www.fabula.org/actuelites/article25025.php)
- 6) Vidjeti: (www.neh.gov/whoweare/overview.html)
- 7) Vidjeti opširnije na web stranici: (www.ims.gov/about/) (8.08.2010)
- 8) The British Academy. “Response to the AHRC’s consultation on doctoral research in the arts and humanitiars:“(online) (www.britac.ac.uk/reports/ahrc2005/ahrcdocres.html.) (23.09.2010)
- 9) Pregledan na web adresi: (www.humanities.uci.edu) (23.09.2010)
- 10) Više podataka o obrazovnim aktivnostima ove Škole može se saznati posjetom web stranici ([www.stanford.edu/dept/humsci/...](http://www.stanford.edu/dept/humsci/))

Kulturna baština u okviru UNESCO-a

Još od svoga osnivanja 16. novembra 1945. godine Organizacija ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu - UNESCO, sa sjedištem u Parizu, poduzimala je niz inicijativa koje su u fokusu pažnje imale kulturnu baštinu, što je rezultiralo nizom normativnih instrumenata (konvencija, preporuka, deklaracija, smjernica), koji su se bavili različitim aspektima zaštite i promocije baštine. Njihovi dometi u praktičnoj primjeni često nisu bili najdjelotvorniji, ali su svakako bili korisni za formuliranje kulturne politike u nizu zemalja, posebno onih koje pripadaju takozvanom Trećem svijetu.

U okviru ove normativne djelatnosti zastupljene su najmanje tri vrste dokumenata hijerarhijski različite vrijednosti. *Deklaracije*, naprimjer, sadrže čisto moralnu i političku opredijeljenost da se određene aktivnosti vezane za kulturnu baštinu implementiraju. U domen ove normativne aktivnosti spadaju i *preporuke* kojima se određene države pozivaju da poduzmu praktične korake u nekoj specifičnoj kulturnoj sferi, ali kao takvi ovi dokumenti nisu obavezujuće za države članice.

Konvencije se smatraju za najznačajnije normativne instrumente UNESCO-a. One, nakon što budu usvojene od strane Generalne skupštine ove organizacije, idu u postupak ratifikacije od strane država članica, što podrazumijeva potvrdu država potpisnica da će se pridržavati teksta ovih pravno utemeljenih instrumenata.

Normativna aktivnost UNESCO-a u najširem smislu odnosi se na slijedeće oblasti: kulturne raznolikosti, politiku u oblasti kulture, umjetnost i kreativnost, kulturne industrije i kulturno naslijeđe.

U nizu svojih dokumenata UNESCO različitim povodima spominje sintagmu *kulturno naslijeđe*, dok je konkretna definicija *kulturne baštine* prezentirana u Srednjeročnom planu 1990-1995. (UNESCO, 25 C/4, 1989, 1151 i poslije) U tom dokumentu je rečeno da se kulturna baština može definirati kao cjelokupan korpus materijalnih znakova – bilo umjetničkih ili simboličkih – koji su naslijeđeni iz prošlosti u svaku kulturu i prema tome čitavom čovječanstvu. Kao sastavni dio afirmacije i obogaćivanja kulturnih identiteta, kao baština koja pripada čitavom čovječanstvu, kulturno naslijeđe obezbjeđuje svakom pojedinačnom mjestu njegove prepoznatljive osobine i kao takvo je riznica ljudskog iskustva. Očuvanje i prezentacija kulturne baštine je, prema tome, kamen temeljac svake kulturne politike.

Otkako je 1993. godine postala članica UNESCO-a, Bosna i Hercegovina je do sada ratifikovala niz normativnih instrumenata ove Organizacije, uključujući i one koji se u užem smislu odnose na kulturu, međutim, i dalje ostaje pitanje njihove praktične implementacije. Za oblast kulturnog naslijeđa među tim dokumentima posebno mjesto zauzimaju tri konvencije i to:

1) **Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine** (1972) - Bosna i Hercegovina je pristupila ovoj Konvenciji po osnovu sukcesije još 1993. godine.

2) **Konvencija o očuvanju nematerijalne kulturne baštine** (usvojena 2003, stupila na snagu 2006), a koju je Bosna i Hercegovina ratifikovala 23. 02. 2009. godine.

3) **Konvencija o zaštiti i promociji raznolikosti kulturnih izražaja** (usvojena 2005, stupila na snagu 2007), a koju je Bosna i Hercegovina ratifikovala 27. 01. 2009. godine.

Konvencija UNESCO-a o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine (1972)

UNESCO-ova *Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine* usvojena je 1972. godine. Bosna i Hercegovina pristupila je ovoj Konvenciji po sistemu sukcesije 12. jula 1993. godine, a o implementaciji ove Konvencije i u određenoj mjeri brine se Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika BiH osnovana na osnovu Dejtonskog sporazuma.

Za svrhu ove Konvencije, u članu 1, pod kulturnom baštinom podrazumijevaju se:

- *spomenici*: djela arhitekture, monumentalna vajarska i slikarska djela, elementi ili strukture arheološkog karaktera, natpisi, većina i grupe elemenata koji imaju izuzetnu univerzalnu vrijednost sa historijskog, umjetničkog, ili naučnog stajališta;

- *grupa zdanja*: kompleksi izolovanih ili povezanih građevina, koje po svojoj arhitekturi, jedinstvu i harmoničnosti sa pejzažom predstavljaju izuzetnu univerzalnu vrijednost sa historijskog, umjetničkog ili naučnog stajališta;

- *znamenita mjesta*: djela ljudskih ruku ili kominovana djela ljudskih ruku i prirode, kao i zone, uključujući tu arheološka nalazišta koja su od izuzetnog univerzalnog značaja sa historijske, estetske, etnološke ili antropološke tačke gledišta.

U članu dva ove *Konvencije* pod prirodnom baštinom podrazumijevaju se:

- *spomenici prirode* koji se sastoje od fizičkih i bioloških formacija ili skupina tih formacija, koji imaju izuzetnu univerzalnu vrijednost sa estetske ili naučne tačke gledišta;

- *geološke ili fiziološke formacije* i tačno određene zone koje predstavljaju habitat ugroženih vrsta životinja i biljaka od izuzetne univerzalne vrijednosti sa naučne i konzervatorske tačke gledišta;

- *znamenita mjesta prirode* ili tačno određene prirodne zone

koje imaju izuzetnu univerzalnu vrijednost sa stajališta nauke, konzervacije ili prirodnih ljepota.

Članom 5. **Konvencije** predviđeno je osnivanje nacionalnih i regionalnih centara za obuku na polju zaštite, održavanja i popularizacije kulturne i prirodne baštine uz pružanje podrške naučnom istraživanju na tom polju.

Članom 15. predviđeno je osnivanje Fonda za zaštitu svjetske kulturne i prirodne baštine.

Tekstom **Konvencije** (član 27) ukazano je na neophodnost da:

1) „Države potpisnice Konvencije u najvećoj mjeri, svim odgovarajućim sredstvima, a naročito obrazovnim i informativnim programima podstiču među svojim narodima poštovanje i uvažavanje kulturne i prirodne baštine koja je definirana u članu 1. i 2. ove Konvencije.

2) One se obavezuju da naširoko informiraju javnost o opasnostima koje prijete toj baštini kao i o poduzetim mjerama za primjenu ove Konvencije.“

Po osnovu ove Konvencije formiraju se liste koju čine: „Spisak svjetske baštine“ (sada je na njoj 936 dobara) i „Spisak ugrožene baštine“. Iz Bosne i Hercegovine je na „Spisku svjetske baštine“ Stari most u Mostaru i Most Mehmed-paše Sokolovića u Višegradu.

Tentativna lista (sada je na njoj 1497 dobara) je inventar onih kulturnih i prirodnih dobara koje države članice planiraju predložiti da budu razmatrane za nominaciju na „Spisak svjetske baštine“. Iz Bosne i Hercegovine na toj listu su:

- Sarajevo kao jedinstven otvoren grad, simbol univerzalne multikulturalnosti (1997),

- Pećina Vjetrenica (2004),

- Prirodni i arhitektonski kompleks grada Jajca (2006),

- Historijska i urbana cjelina Počitelja (20007),

- Prirodna i arhitektonska cjelina Blagaja (2007),

- Prirodna i arhitektonska cjelina Blidinja (2007),

- Prirodna i arhitektonska cjelina Stoca (2007),

- Spomenik prirode pećina Vjetrenica sa arhitektonskom cjelinom sela Zavalu (2007),

- Stećci - srednjovjekovni nadgrobni spomenici predloženi od strane Bosne i Hercegovine (18/04/2011). Stećke su predložile,

također, Hrvatska (21/04/2011), Crna Gora (21/04/2011) i Srbija (07/05/2011).

Inače, Bosna i Hercegovina je pristupila **Konvenciji** po osnovu sukcesije bivše Jugoslavije 12. novembra 1993. godine.

Preporuka UNESCO-a o očuvanju tradicijske kulture i folklora

Unutar stručnih krugova UNESCO-a već nekoliko decenija činjenisupokušajidasedefiniranematerijalnabaština,kojaseprethodno uobičajeno nazivala folklorom. Na osnovu tog interesa nastala je i *Preporuka UNESCO-a o očuvanju tradicionalne kulture i folklora* (1989).

Generalna konferencija UNESCO-a usvojila je ovu *Preporuku* u Parizu 15. novembra 1989.

Prema stajalištima ove *Preporuke*: „Folklor (ili tradicionalna odnosno popularna kultura) je shvaćen kao ukupnost stvaranja kulturne zajednice baziranog na tradiciji, koje manifestuju skupine ili pojedinci a koje se priznaje kao izraz očekivanja zajednice u onoj mjeri u kojoj ona reflektiraju njen kulturni i društveni identitet, njene standarde i vrijednosti koji se prenose usmeno, imitiranjem ili nekim drugim načinom. Njene forme su, između ostalog, jezik, književnost, muzika, plesovi i kola, narodne sportske igre, mitologija, rituali, običaji, rukotvorine, tradicionalna arhitektura i druge umjetnosti.“

Snimanje postojećeg stanja uz terenska istraživanja

U *Preporuci* se ističe da države članice trebaju podržati odgovarajuće aktivnosti na snimanju postojećeg stanja u ovoj oblasti na državnoj, regionalnoj i međunarodnoj razini da bi se omogućilo:

a) osnivanje državnog registra institucija koje se bave folklorom kako bi one bile uključene u regionalne i globalne registre institucija koje se bave ovom tematikom,

b) kreiranje sistema identifikacije i snimanja (sakupljanja, katalogizacije, transkripcije) ili unaprijedili sistemi koji već postoje putem izrade priručnika, izrade uputstava za sakupljanje građe, pripreme uzorka kataloga i slično, kako bi se usaglasili klasifikacioni sistemi koje koriste različite institucije,

c) pružila podrška stvaranju standardne tipologije folklora putem:

- pripremanja općeg uvoda u folklor za generalnu upotrebu,
- izrade sveobuhvatnog registra folklor a i
- kreiranja regionalne klasifikacije folklor a posebno iniciranjem terenskih pilot projekata.

Dokumentiranje folklorne tradicije

Očuvanje folklor a u ovoj *Preporuci* tretirano je posebno iz ugla dokumentiranja folklornih tradicija s ciljem da se nositeljima tradicije i istraživačima omogući adekvatan pristup građi kako bi mogli razumjeti procese promjena u tradiciji. I dok se živi folklor, zbog njegove evolutivne prirode, ne može uvijek direktno zaštititi, folklorna građa koju je bilo moguće dokumentirati trebala bi biti zaštićena na efikasan način.

Edukacija u oblasti folklor a

U cilju očuvanja folklorne tradicije ***Preporuka UNESCO-a*** državama članicama sugerira se kreiranje i uvođenje u formalnu i neformalnu školsku nastavu podučavanje i studiranje tematike folklor a, s posebnim naglaskom na poštivanje njegovih sadržajnih komponent, uzimajući, pri tome, u obzir ne samo seoske i druge ruralne kulture nego i one koje su nastale u urbanoj sredini, time promovišući bolje razumijevanje kulturnih raznolikosti, posebno onih koje nisu prisutne u dominantnim kulturnim obrascima.

Institucionalni okvir očuvanja folklorne tradicije

Preporuka državama članicama sugerira načine očuvanja folklorne tradicije uspostavljanjem nacionalnih arhiva, gdje bi sabrana folklorna gađa bila smještena i bila dostupna korisnicima kao i iniciranje funkcija, ako takve ne postoje, centralnih nacionalnih folklornih arhiva za potrebe centralizirane katalogizacije i diseminacije informacija o građi i standardima folklorističkog rada uključujući i aspekte čuvanja. UNESCO je 19. maja 2001. godine publikovao dokument sa dosta komplikovanim ali znakovitim naslovom *Report on the Preliminary Study on the Advisability of Regulating Internationally, through a New Standard-setting Instrument, the Protection of Traditional Culture and Folklore (Preliminarna studija o preporučljivosti međunarodnog reguliranja kroz nove normative standarde zaštite tradicinalne kulture i folklor a)*. Uporedo sa

naglašavanjem uloge profesionalnih folklorista i folklornih institucija da dokumentiraju i sačuvaju građu ugroženih tradicija pažnja se, što je vidljivo i iz ovog Izvještaja, u sve većoj mjeri usmjerava na održavanje same tradicije i podršku njenim nositeljima.

Folklor između lokalnog i globalnog

Da bi selektivni aspekti lokalnih folklornih tradicija bili prezentirani na svjetskoj razini i postali naslijeđem čovječanstva, UNESCO je 1997. godine inicirao program na osnovu kojeg je pripremljena lista *Remek-djela usmene i nematerijalne baštine čovječanstva* (*Masterpieces of Oral and Intangible Heritage of Humanity*). Ovaj vid afirmacije svjetske baštine predstavlja u osnovi listu, koja je veoma upečatljiva forma prezentiranja naslijeđa, ne košta mnogo i ima veliko simboličko značenje, posebno za zapuštene zajednice i ugrožene tradicije.

Žive ljudske riznice (Living human treasures)

U povremenim kritikama UNESCO-ovih instrumenata za zaštitu nematerijalne kulturne baštine ukazuje se na odsustvo posebne brige za žive tradicije, koje se permanentno iznova stvaraju i predstavljaju najelementarniji oblik kontinuiteta vitalnosti tradicije i njenih vrijednosti. Kao jedan od mogućih odgovora na prigovore ove vrste 1997. godine je iniciran program pod nazivom “Žive ljudske riznice”/“Living Human Treasures”. Ovaj UNESCO-ov program ohrabruje države članice da ustanove jedan ili više inventara nematerijalnog kulturnog naslijeđa kojemu je potrebna zaštita putem programa „Žive ljudske riznice“, uspostavljanjem nacionalnog inventarija „Živih ljudskih riznica“. Program podržava implementaciju transmisije njihovih znanja mladima putem programa edukacije, dokumentiranja njihovih umijeća i znanja, promociju, distribuciju i slično. Također, program inicira i praksu dodjeljivanja zvaničnih priznanja posebno talentiranim i kreativnim pojedincima nositeljima tradicije kako bi ih ohrabrile da svoje znanje i know-how prenesu mlađim naraštajima. Pri tome se kaže da su „Žive ljudske riznice“ osobe koje posjeduju visok stupanj znanja i umijeća neophodnih za izvršenje ili kreiranje specifičnih elemenata nematerijalnog kulturnog naslijeđa koje su države članice odabrale

kao svjedočenje njihove žive kulturne tradicije i kreativnog genija grupa, zajednica i pojedinaca koji žive na njihovoj teritoriji (<http://portal.unesco.org/culture/>).

Među takve osobe mogu se ubrojati: pjevači - interpretatori, muzičari, harmonikaši, sazlije, frulaši, umjetnici – drvorezbari, vezilje, majstori za izradu predmeta tradicionalnog zanatstva i umjetnosti, majstori tradicionalnog kulinarstva, ljudi koji vješto izrađuju muzičke instrumente, grnčari, majstori koji vješto izrađuju narodne nošnje, grade kuće tradicionalnog tipa, liječe u okviru narodne tradicije itd.

Primjeri za to u našem bosanskohercegovačkom slučaju mogli bi biti neki od stanovnika sela Goduše i Lješeva u okolini Visokog, koji i dalje na tradicionalan način grade muzičke instrumente, izrađuju češljeve od kosti ili se bave grnčarijom u selu Lješevu. Ima i drugih primjera kao što je slučaj sa tradicionalnom nošnjom koju izrađuju vješte majstorske ruke bjelašničkih tkalja, posebno onih iz sela Lukomir, sela koji, nažalost, polahko odumire.

Konvencija UNESCO-a o očuvanju nematerijalne kulturne baštine

Prošlo je više od tri decenije od usvajanja ***Konvencije o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine*** (1972), da bi se stvorili uvjeti za usvajanje 2003. i stupanje na snagu 20. aprila 2006. godine, nakon što ju je ratifikovalo trideset država, ***Konvencije o zaštiti nematerijalnog kulturnog naslijeđa*** (Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage). Ovu Konvenciju Bosna i Hercegovina je konačno ratifikovala 23. 02. 2009. godine.

Kao povod za usvajanje ovog dokumenta navedeno je slijedeće: „Procesi globalizacije i društvene transformacije, pored uslova koje stvaraju za obnovljeni dijalog među zajednicama, također, dovode, kao i fenomen netolerantnosti, do ozbiljnih opasnosti gubitka vrijednosti, nestajanja i uništavanja nematerijalne kulturne baštine, posebno zbog nedostatka izvora sredstava za njenu zaštitu. Pri tome treba znati da lokalne zajednice i, u nekim slučajevima pojedinci, igraju važnu ulogu u proizvodnji, zaštiti, održavanju i ponovnom stvaranju nematerijalne kulturne baštine te tako pomažu jačanju kulturne raznolikosti i ljudske kreativnosti.“

Naziv nematerijalna baština dolazi od prijevoda engleskog izraza *intangible cultural heritage* (doslovno neopipljiva kulturna baština), premda se u engleskom govornom području upotrebljava i izraz *living cultural heritage* (živuća kulturna baština), a ponekad i *immaterial cultural heritage* (nematerijalna kulturna baština). U vezi s tim je i sintagma *Živuće ljudske riznice*=*Living human treasures*, koju je nedavno, također, promovirao UNESCO.

Nematerijalna kulturna baština, inače, jedan je od ključnih segmenata za prepoznavanje i definiranje kulturnog identiteta koji su posebno ugroženi. Ona treba biti očuvana u interesu kulturnih raznolikosti, kako je to definirao UNESCO u Konvenciji za zaštitu i promociju raznolikosti kulturnih izraza (UNESCO, 21. 10. 2005), kao i u *Okvirnoj konvenciji o vrijednostima kulturnog naslijeđa za društvo* (Vijeće Evrope, 27.10.2005).

Definicija nematerijalnog kulturnog naslijeđa

U smislu ove *Konvencije*, pod nematerijalnim kulturnim naslijeđem se podrazumijeva: praksa, izvođenje, izražaji, znanje, vještine kao i instrumenti, objekti, rukotvorine i kulturni prostori povezani s tim, koje zajednice, grupe i, u nekim slučajevima, pojedinci priznaju kao dio svoje kulturne baštine. Ovu nematerijalnu kulturnu baštinu, koja se prenosi sa generacije na generaciju, zajednice i grupe u kontinuitetu iznova stvaraju kao odgovor na svoj ambijent, svoju interakciju sa prirodom i svojom historijom, pružajući im osjećaj identiteta i kontinuiteta, tako promovirajući poštivanje kulturne raznolikosti i ljudsku kreativnosti. Ova *Konvencija* ima u vidu isključivo takvo nematerijalno kulturno naslijeđe koje je kompatibilno sa postojećim međunarodnim instrumentima za zaštitu ljudskih prava, kao i potrebama uzajamnog poštivanja među zajednicama, grupama i pojedincima, i koja je u skladu sa potrebama održivog razvoja.

Forme nematerijalne kulturne baštine

Nematerijalno kulturno naslijeđe, kako je definirano, manifestuje se u slijedećim domenima:

a) usmena tradicija - predaja i izražavanje, uključujući jezik kao specifično sredstvo kulturnog duhovnog naslijeđa,

- b) izvođačke umjetnosti (tradicionalna muzika i igre, narodni igrokazi, pučko pozorište i sl.)
- c) društveni običaji, rituali i narodne svetkovine,
- d) znanje i praksa u vezi sa prirodom i univerzumom,
- e) tradicionalno zanatstvo.

Ključne odrednice baštine

- prenosi se sa generacije na generaciju,
- predstavlja kontinuiran stvaralački proces,
- neprekidno se iznova stvara u zajednicama u odnosu na ambijent,
- uključuje odnos sa prirodom,
- utemeljena je u historiji.

Kriteriji vrednovanja

- posebna vrijednost toga dijela (ili prostora) kao proizvoda kreativnog ljudskog duha,
- utemeljenost u kulturnoj tradiciji, ili kulturnoj istoriji pojedine zajednice,
- uloga kao sredstva potvrđivanja kulturnog identiteta pojedinog mjesta, područja i naroda kao cjeline,
- savremena kulturološka i sociološka uloga u pojedinoj zajednici,
- izvrsnost u primjeni pokazanih umijeća i tehnika,
- vrijednost kao jedinstvenog svjedoka žive kulturne tradicije.

Značaj nematerijalne kulturne baštine je u slijedećem:

- omogućava zajednicama osjećaj pripadnosti, identiteta i kontinuiteta,
- omogućava uzajamno poštovanje,
- pomaže vitalnosti tradicije,
- predstavlja životnu činjenicu,
- pomaže identifikaciju čovjeka sa zajednicom kojoj pripada,
- doprinosi poštivanju ljudskih prava,
- predstavlja sponu za bolje razumijevanje među kulturama i narodima.

Očuvanje nematerijalne kulturne baštine

Izraz očuvanje, prema ovoj *Konvenciji*, označava mjere čiji je cilj da se obezbijedi opstojnost i vitalnost nematerijalnog kulturnog naslijeđa, uključujući njegovu:

- identifikaciju, dokumentiranje,
- istraživanje, stručnu i fizičku zaštitu,
- promociju i popularizaciju, posebno putem formalnog i neformalnog obrazovanja,
- revitalizaciju različitih aspekata takvog naslijeđa.

Nematerijalna kulturna baština je jedan od ključnih faktora za prepoznavanje i definiranje kulturnih identiteta koji su posebno ugroženi. Zbog toga UNESCO podstiče kustose i kreatore nematerijalnog kulturnog naslijeđa da se angažuju u cilju revitalizacije njenih različitih segmenata i to u autentičnom odnosno tradicionalnom kontekstu. Pri tome se posebno naglašava uloga lokalnog stanovništva i zajednica u stvaranju, održavanju, reproduciranju i čuvanju produkata te baštine.

U članu 12. *Konvencije* ističe se da: “Kako bi osigurala identifikaciju u cilju zaštite, svaka država sastavlja, na način prilagođen vlastitoj situaciji, jedan ili više popisa (registara) nematerijalne kulturne baštine koja je prisutna na njenom teritoriju. Ti se popisi redovno ažuriraju”.

Ovom *Konvencijom* je (članom 16) predviđeno uspostavljanje *Reprezentativne liste nematerijalne kulturne baštine čovječanstva*, zatim (članom 17) utemeljuje se *Lista nematerijalne kulturne baštine kojoj je potrebna hitna zaštita*. Za primanje zahtjeva za uvrštavanje na ove liste zadužen je Međunarodni komitet za nematerijalno kulturno naslijeđe formiran za tu svrhu. Također, predviđeno je formiranje Fonda za očuvanje nematerijalnog kulturnog naslijeđa, kome svoj finansijski doprinos treba da daju zemlje potpisnice *Konvencije*, a koristit će se i drugi izvori.

Konvencija o zaštiti i promociji raznolikosti kulturnih izražaja

Konvencija o zaštiti i promociji raznolikosti kulturnih izražaja koja se spominje i u članu 101. *Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju* (sklopljenog između Evropske zajednice i Bosne i Hercegovine u junu mjesecu 2008. godine), kao dokumenat na čijoj

implementaciji će dvije strane sarađivati, a koju je BiH ratificirala 27. 01. 2009.

Ova *Konvencija*, inače, prvobitno je stupila na snagu 20. 04. 2006. godine. Njeni ciljevi, između ostalog, su:

- a) zaštita i promocija raznolikosti kulturnih izražaja,
- b) stvaranje uvjeta za unapređenje kultura i njihovo slobodno međusobno djelovanje na uzajamno koristan način,
- c) podsticanje dijaloga između kultura u cilju osiguranja širine i uravnotežene kulturne razmjene u svijetu u korist međukulturnog poštovanja i kulture mira,
- d) njegovanje interkulturalnosti radi razvijanja međusobnog kulturnog djelovanja u duhu izgradnje mostova među narodima,
- e) promocija poštivanja raznolikosti kulturnih izraza i podizanje svijesti o njezinoj vrijednosti na lokalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini,
- f) potvrđivanje važnosti povezanosti kulture i razvoja za sve države, osobito države u razvoju, te podrška aktivnosti koje se poduzimaju na nacionalnoj i međunarodnoj razini za priznavanje stvarne vrijednosti ove povezanosti,
- g) priznanje specifičnosti prirode kulturnih djelatnosti, proizvoda i usluga kao nositelja identiteta, vrijednosti i značenja,
- h) potvrđivanje suverenog prava država da zadrže, usvajaju i provode politike i mjere koje smatraju prikladnim za zaštitu i promociju raznolikosti kulturnih izraza na svojoj teritoriji,
- i) jačanje međusobne saradnje i solidarnosti u duhu partnerstva, posebno u cilju povećanja sposobnosti zemalja u razvoju da zaštite i promoviraju raznolikosti kulturnih izražaja.

Među načelima kojima su se rukovodili kreatori *Konvencije* je i načelo jednakog dostojanstva i poštivanja svih kultura, kao i komplementarnosti ekonomskih i kulturnih aspekata razvoja. S obzirom da je kultura jedan od pokretača razvoja, a kulturni aspekti razvoja podjednako važni kao i privredni, pojedinci i narodi imaju osnovno pravo u njima sudjelovati i uživati.

U članu 11. *Konvencije* posebno se naglašava sudjelovanje civilnog društva u njejoj implementaciji, pa se kaže: „Strane potpisnice priznaju temeljnu ulogu civilnog društva u zaštiti i promociji raznolikosti kulturnih izraza. Strane će aktivno podsticati sudjelovanje civilnog društva u njihovim naporima na realizaciji ciljeva ove *Konvencije*“. 1)

Primjena *Konvencije za zaštitu i promociju raznolikosti kulturnih izražaja* (2006) dobila je dodatni podsticaj i u vezi sa realizacijom *Milenijskih razvojnih ciljeva* Ujedinjenih nacija. Naime, Evropski komesar za razvoj Andris Piebalgs nedavno je u ime Evropske unije potpisao Sporazum sa UNESCO –om, kojim se pruža konkretna podrška razvoju kulturnog sektora u manje razvijenim zemljama pod motom da je „kultura ključni faktor da se osigura održiv i human ekonomski razvoj“. 2)

Napomene

1. Cjelovit popis tekstova normativnih instrumenata UNESCO-a mogu se pogledati na web-adresi za UNESCO: “Legal instruments.”(<http://portal.unesco.org/en/ev.php>). U vezi sa temom kulturnog naslijeđa općenito treba pogledati i obimnu bibliografiju dostupnu u tekstu: “Peace Palace Library: Bibliography on the Cultural heritage.”(www.ppl.nl/bibliographies/all/?bibliography=heritage) (9. 02. 2006).
2. Vidjeti: „UN Millenium Development Summit: Commissioner Piebalgs partners UNESCO to support poverty reduction thorough culture (21/09/2010)“: (<http://ec.europa.ec/delegations/india/press-corner/all-news/news/2>).

Međunarodne profesionalne organizacije posvećene zaštiti kulturne baštine

Digitalne tehnologije mijenjaju način kako savremeni čovjek uči, zaključuje i komunicira. Šta ove promjene znače za očuvanje sjećanja na prošlost i ulogu baštinskih institucija, uključujući muzeje, biblioteke i arhive, koje pomažu u tome, tek treba da se utvrdi. Savremena informacijska tehnologija donosi muzejsku zbirku u domove ljudi, hoće li ih to učiniti više ili manje memoriocentričnim, još se ne zna. Jedan zaključak u vezi s tim, ipak, čini se neizbježnim, a to je da muzejske zbirke u digitalno doba postaju znatno dostupnije nego prije, njihovo vizuelno svjedočenje je, također, demokratskije nego prije. Međutim, virtualna kopija artefakta, kako god kvalitetna bila, ne može zamijeniti doživljaj susreta sa originalom koji nas, ipak, kroz vrijeme dovodi u vezu sa njegovim izvornim majstorom.

Važnu ulogu u implementaciji UNESCO-ove *Konvencije za zaštitu svjetske kulturne i prirodne baštine* igra Svjetski centar za

naslijeđe (World Heritage Center (<http://whc.unesco.org>)).

Imajući u vidu važnost muzeja za očuvanje ljudskog sjećanja na sadržaje prošlosti opredmećene u muzejskim eksponatima, u Parizu je 1946. godine formiran ICOM – Međunarodni savjet za muzeje (International Council of museums) (<http://icom.museum>), nevladina organizacija za muzejske stručnjake, koja sa svojih 28.000 članova razvija djelatnost u 137 zemalja svijeta. Njena misija je konzervacija, kontinuitet i komunikacija u društvu svjetskog prirodnog i kulturnog naslijeđa, sada i ubuduće, materijalnog i nematerijalnog (<http://icom.museum/>).

S druge strane, Međunarodni savjet za muzeje i lokalitete -ICOMOS je asocijacija stručnjaka koji u fokusu svog interesa ima konzervaciju i zaštitu lokaliteta kulturne baštine. Ovo je jedna od rijetkih globalnih organizacija koja se bavi promocijom i primjenom teorije, metodologije i naučno zasnovane tehnike za zaštitu arhitektonskog i arheološkog naslijeđa. Rad ovog Savjeta temelji se na Međunarodnoj povelji o zaštiti i restauraciji spomenika i lokaliteta (Venecijanska povelja, 1964.) (www.international.icomos.org)

Određenu ulogu u vezi sa profesionalnom zaštitom i restauracijom ima Međunarodni centar za izučavanje zaštite i restauracije kulturnih dobara – ICCROM (International Centre for the Study of Preservation and Restoration of Cultural property), sa sjedištem u Rimu, čija je BiH članica postala 19. jula 2000. godine.

Za ostvarenje najčešće plemenitih ciljeva organizacija posvećenih u svojoj misiji pitanju baštine potrebna je kako oficijelna tako i podrška najšire javnosti, pa i filantropski opredijeljenih pojedinaca.

Jedan primjer dobre prakse u filantropskoj podršci muzejskoj djelatnosti predstavlja Getty muzej u Los Angelesu. U okviru tog Muzeja studentima, umjetnicima i učenjacima se pružaju brojne mogućnosti za istraživanje na polju umjetnosti. O tome dragocjene inicijalne podatke nudi web stranica ove ustanove (www.getty.edu).

Institucije u BiH i kulturno naslijeđe

Zemaljski muzej Bosne i Hercegovine (www.zemaljskimuzej.org)

U Bosni i Hercegovini je najstarija i najznačajnija muzejska institucija Zemaljski muzej, kojeg je osnovala austrougarska vlast

kao nezavisnu kulturnu instituciju na osnovu pravnog akta koji datira iz 1888. godine. Isprva je ova ustanova bila smještena u šest soba zgrade Penzionog fonda lociranoj u blizini sarajevske katedrale.

Poznata zgrada na Marindvoru, u kojoj je danas smješten Muzej, sagrađena je u periodu između 1908-1913. godine, a za javnost je svečano otvorena 4. oktobra 1913. godine.

U svoje vrijeme Muzej je bio najreprezentativnija istraživačka i naučna institucija u Bosni i Hercegovini. Njegovo osnivanje je imalo dalekosežne posljedice za razvoj kulturne djelatnosti i naučno-istraživačkog rada, ne samo u Bosni i Hercegovini nego i na cijelom području zapadnog Balkana.

Od svog osnivanja, u drugoj polovini 19. vijeka, Muzej je bio aktivna živa institucija posvećena istraživanju i promociji kulturnog naslijeđa, naročito u oblastima historije, geografije, arheologije, etnologije, istorije umjetnosti, prirodnih nauka, etnomuzikologije, folklora općenito, a povremeno i bibliografskih i statističkih istraživanja. Muzej je uspio sve do danas da bude glavna institucija ovog tipa u BiH i kao takva može poslužiti kao model za sve druge centre muzeologije u Bosni i Hercegovini.

Unutarnja struktura Muzeja obuhvata četiri odjela: Odjel arheologije, Odjel etnologije, Odjel prirodnih nauka sa četvrtim odjelom koji se sastoji od biblioteke, administrativnih i tehničkih službi.

Rezultati istraživanja, koje obavljaju djelatnici i saradnici Muzeja publikuju se, u više ili manje redovnim intervalima, u *Glasniku Zemaljskog muzeja* u tri serije: Arheologija, Etnologija i Prirodne nauke. Muzej, također, izdaje publikacije u obliku monografija koje održavaju različita područja interesa njegovih naučnih i stručnih radnika i vanjskih saradnika.

Odjeljenje za etnologiju čine odsjeci za materijalnu i odsjek za duhovnu kulturu, pri čemu rad ovog posljednjeg dijelom korespondira sa sadržajem aktivnosti koje tretira *Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine UNESCO-a*. U *Vodiču Zemaljskog muzeja* (Sarajevo, 2008) ovo odjeljenje je, inače, predstavljeno sa najmanjim brojem strana, a time i obimom podataka (deset od ukupno 155), što upućuje na zaključak o njegovom skromnom značaju u ukupnoj djelatnosti Muzeja.

Zavod za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa

Institut za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa osnovan je 19. septembra 1945. godine u svrhu znanstvenih istraživanja, zaštite kulturnih spomenika, pokretanja i osmišljavanja programa i projekata zaštite i rekonstrukcije istorijskih spomenika upravljanja takvim projektima u spomenutim područjima aktivnosti.

Od 1953. godine Institut objavljuje godišnju periodičnu publikaciju pod naslovom *Naše starine*, sa priložima eminentnih bosanskih i inostranih stručnjaka i naučnika iz oblasti kulturnog naslijeđa uopće. Ovaj Institut kao jedinstvena ustanova na nivou cijele Bosne i Hercegovine više ne postoji, pripojen je Federalnom ministarstvu za kulturu i sport (www.fmksa.com) pod nazivom Zavod za zaštitu spomenika.

U postdejtonskom periodu organizirani su entiteski i kantonalni zavodi sa manje ili više sličnim opisom aktivnosti vezanih za kulturno naslijeđe, što podrazumijeva i njihovu regionalnu orijentaciju. U Sarajevu je aktivan Zavod za zaštitu kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Kantona Sarajevo (www.spomenici-sa.ba). U Banjoj Luci djeluje Republički zavod za zaštitu kulturno-istorijskog i prirodnog naslijeđa, čija je web stranica : (www.heritagers).

U Tuzli djeluje Zavod za zaštitu i korištenje kulturno-historijskog i prirodnog naslijeđa Tuzlanskog kantona (www.bastina.ba).

Slične institucije prisutne su i u nekim drugim većim centrima Bosne i Hercegovine, posebno u Banjoj Luci i Mostaru.

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine
(www.kons.gov.ba)

Nakon potpisivanja Dejtonskog sporazuma, u novembru mjesecu 1995. godine, u Sarajevu je, na osnovu *Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, Aneks 8*, formirana Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, o čijim aktivnostima se nešto više može saznati posjetom web-adresi: (www.kons.gov.ba)

U članu VI *Sporazuma* o Komisiji navedeno je: „Slijedeći objekti dolaze u obzir da ih se proglasi nacionalnim spomenicima: pokretna i nepokretna imovina od velikog značaja za neku skupinu ljudi sa zajedničkim kulturom, povijesnim, vjerskim ili etničkim

naslijeđem, kao što su arhitektonski spomenici, umjetnička djela ili povijesni spomenici, arheološka nalazišta, skupine zgrada kao i groblja.“

Predsjedništvo Bosne i Hercegovine je, pod predsjedavanjem Joze Križanovića, 21. decembra 2001. godine *Odlukom o Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika*, kojom se utvrđuju osnovni principi i ciljevi djelovanja, regulisalo organizaciona pitanja neophodna za postupanje u realizaciji uloge *Komisije*, utvrdilo primarne zadaci i ovlaštenja, vrijeme za koje se imenuju članovi *Komisije*, te definiraju druga pitanja značajna za rad *Komisije*. Pod predsjedavanjem Beriza Belkića, 23. 04. 2002. godine, Predsjedništvo je donijelo *Odluku o izmjenama i dopunama Odluke o Komisiji za očuvanje nacionalnih spomenika*.

Iz mandata definiranog ovim dokumentima uočljivo je prilično usko gledanje na kulturnu baštinu naroda u Bosni i Hercegovini, također, vidljivo je da se njeno razumijevanje u znatnoj mjeri svodi na one aspekte naslijeđa kako su oni definirani u *Konvenciji za zaštitu svjetske kulturne i prirodne baštine* UNESCO-a iz 1972. godine.

U tekstu *Pravilnika* o aktivnostima *Komisije* za očuvanje nacionalnih spomenika, koji se odnosi na međunarodnu saradnju, u članu 2. istaknuto je: „Komisija daje inicijativu i izvršava međunarodne ugovore, te obavlja druge poslove međunarodne saradnje u oblasti zaštite nacionalnih spomenika, naročito u vezi sa zastupanjem interesa BiH u vezi sa potpisivanjem i provođenjem međunarodnih konvencija“.

Inače, Komisija je na svojoj sjednici od 3. do 9. septembra 2002. godine, pod predsjedavanjem Amre Hadžimuhamedović, donijela *Kriterije za proglašenje dobara nacionalnim spomenicima*, koji su usvojeni 6. maja 2003. godine.

Na osnovu ovog dokumenta Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika vrši proglašenje dobra nacionalnim spomenikom na osnovu kriterija, zasnovanih na predmetu pravne zaštite, obuhvatu i vrijednosti svakog dobra.

Izvori

Časopisi:

Baština. Sarajevo: Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika

Glasnik Zemaljskog muzeja (1888-),

Naše starine. Časopis Republičkog zavoda za zaštitu spomenika, koji je, nažalost, prestao izlaziti.

Kulturno naslijeđe i obrazovanje za njegovo zbrinjavanje

Tekuća nastojanja usmjerena na reformu visokog obrazovanja u BiH skrenula su pažnju stručne i naučne javnosti na skoro zanemarljivo mjesto koje je kulturnoj baštini obezbijeđeno čak i u inoviranim nastavnim planovima i programima na univerzitetima. Pogotovo je to slučaj sa postdiplomskim studijama koje bi, inače, trebale da pretrpe korjenite promjene.

Sveobuhvatan uvid u mjesto kulturnog naslijeđa u sadržaju nastavnih programa postojećih osam državnih univerziteta u Bosni i Hercegovini traži posebna istraživanja koja će, očekivati je, biti poduzeta u predstojećim aktivnostima na reformi univerziteta čije glavne postavke su javno već obznanjene. Kao posebno podsticajna za rekonstrukciju edukacije u domenu kulturnog naslijeđa u nas mogla bi biti dosljedna implementacija Bolonjske deklaracije – dokumenta kojeg su 19. 06. 1999. u Bolonji zajednički potpisalo 29 evropskih ministara obrazovanja, a posvećena je pitanju standarda u visokom obrazovanju ([www.unsa.ba/pdf/](http://www.unsa.ba/pdf/Bolonjska_deklaracija.pdf) Bolonjska deklaracija. pdf). U tom dokumentu naslovljenom *Evropski prostor visokog obrazovanja* prihvaćena je obaveza poduzimanja praktičnih mjera u cilju konvergenije visokog obrazovanja na evropskoj razini, što se odnosi i na različite oblike edukacije za domen naslijeđa. Na tragu istih procesa je i *Konvencija o priznavanju kvalifikacija u domenu visokog obrazovanja na području Evrope*, potpisana u Lisabonu 11.04.1997.

(<http://conventions.coe.int/Treaty/en/Treaties/Html/165.htm>).

Uvid u sadržaje nastave univerziteta u BiH, odnosno njihovih članica, može se najvećim dijelom steći pregledom slijedećih web adresa:

Univerzitet “Džemal Bijedić” u Mostaru (www.unmo.ba),

Sveučilište u Mostaru (www.sve.mo.ba), Univerzitet u Banjoj Luci (www.unibl.org), Univerzitet u Tuzli (www.untz.ba), Univerzitet u I. Sarajevu (www.unssa.rs.ba),

Univerzitet u Bihaću (www.unbi.ba), Univerzitet u Zenici (www.unze.ba),

Univerzitet u Sarajevu (www.unsa.ba).

Važnost edukacije za potrebe kulturnog naslijeđa već odavno je priznata činjenica u međunarodno prihvaćenim dokumentima koje su usvojile različite vladine i nevladine organizacije i profesionalna udruženja.

UNESCO (<http://portal.unesco.org/culture/>) je putem *Konvencije za zaštitu svjetskog kulturnog i prirodnog naslijeđa* (1972), *Konvencije za svjetsko naslijeđe* (*Convention concerning the preservation of the world cultural and natural heritage*) preporučila formiranje i razvoj centara za obuku i podsticanje naučnih istraživanja u domenu konzervacije. Ova Organizacija i praktično nastoji da da pozitivan odgovor na zahtjeve zemalja članica za organiziranje specijalističkih kurseva i podržava upoznavanje javnosti o značaju naslijeđa i opasnostima kojima je ono izloženo.

Savjet Evrope (www.coe.int), među čijim članicama je i Bosna i Hercegovina, inaugurirao je nekoliko inicijativa čiji je cilj razvijanje vještina i obuke za zaštitu kulturnog naslijeđa o čemu je više informacija sadržano na web adresi (www.coe.int/T/E/Cultural_cooperation/Heritage/Skills/).

Evropska mreža za naslijeđe = European Heritage Network (HEREIN) (www.european-heritage.net) je stalni međunarodni informacijski sistem Savjeta Evrope, koji povezuje evropske vladine ustanove zadužene za konzervaciju kulturnog naslijeđa. Ovaj sistem sadrži informacije o različitim aktivnostima koje se vode pod akronimima: Caravela, Salambo, Reside, Agesa, Pisa, No'mad i Tourism and Heritage = Naslijeđe i turizam. Sa područja Jugoistočne Evrope u ovu mrežu su uključene, za sada, samo Hrvatska i Slovenija (www.culturalpolicies.net/project/).

U Varšavi, glavnom gradu Poljske, 1992. godine osnovana je *Evropska mreža edukativnih centara za administratore u kulturi* – ENCATC (www.encatc.org/EN/about).

Za područje edukacije i obuke stručnjaka u oblasti bibliotekarstva i arhivistike posebno su, na međunarodnoj razini, relevantne aktivnosti *Međunarodne asocijacije bibliotekarskih društava i institucija IFLA-e* (www.ifla.org) i *Međunarodnog savjeta za arhive* – ICA. Sekcija IFLA-e za edukaciju i obuku među važnim polazištima svoje misije ističe unapređenje edukacije u bibliotekskim i informacijskim znanostima s ciljem jačanja veze između obrazovanja na univerzitetskoj razini i kontinuiranog obrazovanja bibliotekarskih

profesionalaca tokom čitavog života (www.ifla.org/VII/s23/seat.htm).

Pored toga IFLA je, zajedno sa UNESCO-om, publicirala *Manifest za javne biblioteke*, u kome se kaže da su “javne biblioteke lokalni putokaz u svijet znanja koji omogućava osnovne uvjete za učenje tokom čitavog života, donošenje nezavisnih odluka i kulturni razvoj pojedinca i zajednice.”

Konferencijom održanom od 24 - 25 septembra 2001. godine u Marburgu, Njemačka, *Međunarodni savjet za arhive – ICA* (www.ica.org) započeo je seriju stručnih susreta posebno posvećenih edukaciji arhivista (www.icasae.org/marburgconfpaper.html).

Međunarodni savjet za muzeje – ICOM (<http://icom.museum/organization.html>) ima ulogu konzervacije i kontinuirane komunikacije u društvu na temu prirodnog i kulturnog naslijeđa, duhovnog i materijalnog. Osnovan je 1946. godine kao nevladina organizacija koja održava formalnu vezu sa UNESCO-om, a ima i konsultativni status sa Ekonomskim i društvenim savjetom Ujedinjenih nacija. Među aktivnostima ove organizacije je i obuka kadrova u oblasti muzeologije, kao i unapređenje profesionalnih standarda i borba protiv ilegalne trgovine kulturnim dobrima.

Međunarodni centar za studij zaštite i restauracije kulturnih dobara - ICCROM (www.iccrom.org), sa sjedištem u Rimu, kao međuvladina organizacija osnovan je 1959. godine s ciljem da promovira konzervaciju različitih vrsta kulturnog naslijeđa - pokretnog i nepokretnog. Danas ima više od sto država članica. Godine 1989, na seminaru organiziranom u Ferari, Italija, otpočeo je niz aktivnosti za nalaženje rješenja za probleme razvoja postdiplomskog obrazovanja u oblasti graditeljske i urbane restauracije.

Međunarodni savjet za spomenike i krajolike – ICOMOS, sa sjedištem u Parizu

(www.international.icomos.org/about.htm) osnovan je 1965. godine kao rezultat usvajanja povelje za konzervaciju i restauraciju spomenika i lokaliteta, do čega je došlo u Veneciji godinu dana ranije. Ova organizacija, koja ima nacionalne komisije u 107 zemalja, 1993. godine u Šri Lanki je usvojila *Uputstva za obrazovanje i obuku u domenu konzervacije spomenika, spomeničkih cjelina i lokaliteta*. Ovaj dokumenat sadrži niz smjernica za edukaciju i obuku u konzervaciji spomenika, grupe zgrada i lokaliteta, kao i podužu listu vještina i umijeća koje osoba kojoj je povjerena konzervacija

mora posjedovati. Članovi komisije za edukaciju ICOMOS-a su u posljednjih nekoliko godina prezentirali niz radova na temu edukacije i obuku za naslijeđe, u vezi s čim treba posebno skrenuti pažnju na seminar održan 1995. godine u Finskoj. U preporukama sa tog skupa skrenuta je pažnja na potrebu izgradnje mreža na regionalnom i državnom nivou, ohrabriti organe vlasti da razviju nacionalne profile svih relevantnih disciplina i poklone odgovarajuću pažnju menadžmentu u domenu konzervacije. U *Povelji iz Krakova*, usvojenoj 2000-toj godini, u članku 13. posvećenom obuci i obrazovanju naglašava se: "obrazovanje i obuka profesionalaca i tehničara u konzervatorskim disciplinama treba da uzmu u obzir evoluirajuće metodologije i tehničku ekspertizu sa punom sviješću o tekućim trendovima konzervatorske teorije i prakse." Drugi jedan dokumenat usvojen iste godine u glavnom gradu Estonije - Rigi naslovljen *Povelja o autentičnosti historijske rekonstrukcije u vezi sa kulturnim naslijeđem* ukazuje na potrebu "da zainteresirane akademske institucije uključe naslijeđe u svoje programe edukacije i obuke."

Na sličnim pozicijama je i inicijativa *Evropska edukativna mreža za konzervaciju-restauraciju* = *European Network for Conservation-Restoration Education (ENCoRE)* (www.encore-edu.org/), uspostavljena 1997. godine s ciljem promoviranja, istraživanja i edukacije u različitim područjima kulturnog naslijeđa. Utemeljena je na direktivama i preporukama sadržanim u *Uputstvu Evropske konfederacije konzervatora E.C.C.O.* i dokumenta iz Pavije iz iste godine.

U Bolonji je 1999. godine održan seminar posvećen pitanju nastavnog programa postdiplomskog studija naučnika u oblasti konzervacije. Na seminaru se tražio i odgovor na pitanja uloge naučnika involviranih u konzervaciju naslijeđa, definiciju naučnih profesionalnih profila (znanje, vještine i stavovi), koji su potrebni za uspjeh u ovoj profesiji, analizi uloge i odgovornosti tih naučnika, procjeni potreba tržišta za ovom vrstom stručnjaka, kao i razmatranju modaliteta izvodljivosti uspostavljanja akademskog programa za obuku te vrste kadrova.

Svjetska turistička organizacija WTO (www.world-tourism.org/), sa sjedištem u Madridu, promovira kulturno naslijeđe u onoj mjeri u kojoj je ono relevantno za svjetsku turističku privredu. Odnedavno je na portalu ove asocijacije moguće pogledati i

informacije odgovarajuće sadržine koje dolaze sa web adrese (www.bhtourism.ba).

Dokumentarna osnova kulturoloških studija u bazama podataka Proizvodi Thomson-Reuters kompanije

(<http://thomsonreuters.com/products-services/>)

Sadržaju citatnog indeksa za umjetnosti i humanistiku (*Arts and Humanities Citation Index*) pristupa se putem *Web of Science* baze podataka. Ovaj indeks omogućava istraživačima, administratorima, univerzitetskim nastavnicima i studentima efektan i sveobuhvatan pristup bibliografskim i citatnim informacijama koje im pomažu da pronađu naučno-istraživačke podatke, analiziraju trendove, sadržaje časopisa i istraživačkih rezultata, te da s drugima podijele svoja saznanja i ideje.

Arts & Humanities Index obuhvata slijedeće kategorije časopisa po tematici, što predstavlja i njihovu svojevrsnu klasifikaciju po sadržaju: *Arheologija, Arhitektura, Azijske studije, Klasične studije, Igra i ples, Film – radio – televizija, Folklor, Historija, Historija i filozofija znanosti, Humanistika – interdisciplinarna, Jezik, Lingvistička teorija, Književni prikazi, Književna teorija i kritika, Književnost, Književnosti: afričke, australijske, kanadske, američka, britanska, njemačka, holandska, skandinavska, romanske, slavenske, Srednjevjekovne i renesansne studije, Muzika, Filozofija, Pjesništvo, Religija i Teatar.*

Naniže je navedena lista časopisa sa tematikom „Kulturalne studije“ u „Arts and Humanities“ citatnom indeksu. Ovi naslovi su referirani i u Citatnom indeksu za društvene nauke - Social Science Citation Indexu i Current Contents indeksu za društvene i biheviorane znanosti i Citatnom indeksu za umjetnost i humanistiku (*Arts and Humanities Citation Index*):

1. Asian Studies Review; 2. Boundary -An International Journal of Literature and Culture; 3. Communication and Critical Cultural Studies; 4. Continuum: Journal of Media and Cultural Studies; 5. Critical Arts: South-North Cultural And Media Studies; 6. Critical Inquiry; 7. Cultural Critique; 8. Cultural Studies; 9. Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies; 10. European Journal of Cultural Studies; 11. European Journal of English Studies; 12. French Cultural Studies; 13. Games and Culture; 14. Identities: Global Studies in Culture and Power; 15. Inter-Asia Cultural Studies; 16. International

Journal of Cultural Policy; 17. International Journal of Cultural Studies; 18. Interventions: International Journal of Postcolonial Studies; 19. Journal of African Cultural Studies; 20. Journal of African Media Studies; 21. Journal of Australian Studies; 22. Journal of Consumer Culture; 23. Journal of Latin American Cultural Studies; 24. Journal of Material Culture; 25. Journal of Popular Culture; 26. Journal of Spanish Cultural Studies; 27. Journal of Visual Culture; 28. Memory Studies; 29. Modern Chinese Literature and Culture; 30. Parapallax; 31. Postmedieval: A Journal of Medieval Cultural Studies; 32. Public Culture; 33. Representations; 34. Science as Culture; 35. South Atlantic Quarterly; 37. Theory Culture and Society.

Iz oblasti **slavenskih književnosti**, naprimjer, u ovoj bazi indeksirani su slijedeći časopisi: *Ceska literatura* (Prag, Češka), *Književna smotra* (Zagreb, Hrvatska), *Pamiętnik Literacki* (Warsaw, Poljska), *Primerjalna književnost* (Ljubljana, Slovenija), *Russian Literature* (Amsterdam, Holandija), *Russian Studies in Literature* (Armonk, USA), *Russkaja Literatura* (St. Petersburg, Rusija), *Slavic and East European Journal* (Tucson, USA), *Teksty Drugie* (Warszawa, Poland), *Zeitschrift für Slavische Philologie* (Heidelberg, Njemačka).

Iz područja **folkloristike** u ovu bazu su uvršteni, naprimjer, slijedeći časopisi: *Asian Ethnology* (Nagoya, Japan), *Fabula* (Berlin, Njemačka), *FF Communications* (Helsinki, Finska), *Folk Life* (Cardif, Vels), *Folklore* (Abingdon, Engleska), *Folklore - Electronic Journal of Folklore* (Tartu, Estonija), *Journal of American Folklore* (Arlington, USA), *Journal of Folklore Research* (Bloomington, USA), *Lied und Populare Kultur = Song and Popular Culture* (Munster, Njemačka), *Milli Folklore* (Ankara, Turska), *Osterreichische Zeitschrift für Volkskunde* (Beč, Austria), *Revista de Dialectologia y Tradiciones Populares* (Madrid, Španija), *Schweizerisches Archiv für Volkskunde* (Basel, Švicarska), *Ulster Folklife* (Holywood, Sjeverna Irska), *Voices - The Journal of New York Folklore* (Schenectady, USA), *Volkskunde* (Gravenwezel, Belgija), *Western Folklore* (Pomona, USA), *Zeitschrift für Volkskunde* (Stuttgart, Njemačka).

Social Sciences Citation Index

Social Sciences Citation Index i *Social Sci Search* baze podataka pružaju mogućnost pristupa do tekućih i retrospektivnih

informacija, apstrakata i citiranih referenci za preko 1.725 vodećih svjetskih naučnih časopisa iz oblasti **društvenih nauka**. Zastupljene su slijedeće discipline: *antropologija, primijenjena lingvistika, regionalne studije, biznis, finansije, komunikologija, kriminalistika i penologija, demografija, ekonomija, obrazovanje i istraživanja, specijalno obrazovanje, ekološke studije, ergonomija, etika, studije etničkih odnosa, studije porodice, geografija, gerontologija, politika zdravlja i usluga, historija, historija i filozofija znanosti, historija društvenih znanosti, sindikalni pokreti, informacijske znanosti i bibliotekarstvo, međunarodni odnosi, pravo, menadžment, sestinstvo (u zdravlju – Nursing), planiranje i razvoj, politologija, psihijatrija, psihologija: primijenjena, biološka, klinička, razvojna, obrazovna, eksperimentalna, matematička, interdisciplinarna, psihoanalitička, socijalna, javna uprava, ekološko i radno zdravlje, rehabilitacija, socijalna pitanja, društvene znanosti, biomedicina, interdisciplinarne i matematičke metode u društvenim znanostima, socijalni rad, sociologija, substance abuse (zloupotreba hemijskih supstanci), transport, urbane studije i ženske – gender-studije. (www.sunweb.isinet.com/cgi-bin/jrnlist/jlresults.cgi?PC=J&SC=BF) (7. 12. 2005.)*

EBSCO (<http://support.epnet.com>)

EBSCO je jedna od vodećih svjetskih korporacija koja pod određenim uvjetima omogućava pristup informacijskim resursima na svjetskoj razini, u velikoj mjeri putem pretplate na elektronske časopise i akademske baze podataka. EBSCO-host je agregat nekolicine baza podataka, koji pruža pristup sadržaju 22.000 časopisa iz različitih tematskih cjelina, podijeljenih u 12 oblasti znanja i iskustva. EBSCO pruža dodatne usluge lokalnim informacijskim servisima kroz eFL (elektronske informacije u bibliotekama). Omogućeno je pretraživanje sadržaja oko 10.000 časopisa u punom tekstu.

Na listi pod naslovom Central & Eastern European Academic Source, koja je dostupna putem web-stranice ove korporacije (www.ebscohost.com/titlelists/e5h-subject.pdf), publikovana je lista časopisa razvrstanih po sadržaju a indeksiranih u ovoj bazi.

ERIH - indeks časopisa Evropske naučne fondacije (www.esf.org)

Evropska naučna fondacija (www.esf.org), sa sjedištem u Strazburu, osnovana je 1974. godine s ciljem da koordinira panevropske naučne inicijative. Ona danas predstavlja asocijaciju 78 članica posvećenih naučnim istraživanjima u 30 evropskih zemalja.

Fondacija je usmjerila svoje aktivnosti na slijedeća područja naučnih aktivnosti: humanistika, bio-geološke i ekološke nauke, medicinske znanosti, fizičke i tehničke nauke, društvene nauke, nauka o moru, nauka o materijalima i tehnologiji, nuklearna istraživanja, polarne nauke, radio astronomija, nauka o svemiru.

Suočeni sa relativno malom zastupljenošću evropskih periodičnih publikacija u *Arts & Humanities* indeksu, bazi koja se kreira u okrilju Instituta za naučne informacije u Filadelfiji, članovi *Stalnog komiteta za humanistiku Fondacije* (European Science Foundation), na svom sastanku održanom u Strazburu, u oktobru 2000. godine, započeli su široke konsultacije o temi kriterija za evaluaciju istraživačke produktivnosti u oblasti humanističkih disciplina u evropskom intelektualnom ambijentu. Nakon pobližeg uvida u stanje stvari došlo se do saznanja da različite institucije u različim zemljama redovno objelodanjuju kvantitativne pokazatelje o publiciranoj građi u prirodnim naukama, dok to nije slučaj sa humanistikom. U stvarnosti, praktično, to sistematski rade samo kreatori jedne baze podataka, i to one koju publicira *Institut za naučne informacije* (ISI) iz Filadelfije - *Arts and Humanities Citation Index- AHCI*. Ova baza, po iznesenim stajalištima, nije u dovoljnoj mjeri širokogrudna prema potrebama standarda koji se traže u evropskim istraživanjima u oblasti humanistike. Na stručnom skupu, održanom u junu 2001. godine u Budimpešti, kome su prisustvovali predstavnici 17 zemalja, došlo se do široke saglasnosti o tome da *Arts and Humanities Citation Index* (AHCI) Instituta za naučne informacije u priličnoj mjeri ne zadovoljava potrebe kreatora naučne produkcije i naučne politike u Evropi gledano iz ugla evropskih istraživanja i odrednica bibliometrije.

Na sastanku Komiteta, održanom u aprilu 2002. godine, predloženo je da se u svakoj zemlji, koja je predstavljena u aktivnostima Evropske naučne fondacije (ESF), pripremi lista časopisa raspoređenih u tri kategorije: A, B i C, ovisno od njihovog ranga i naučne reputacije.

U maju 2004. godine visokorangirani administratori organizacija članica Evropske naučne fondacije ponovo su se saglasili da zaista postoji urgentna potreba za evropskim naučnim indeksom za humanistiku, i da je neophodno poduzeti korake da se na tome dodatno poradi.

Nakon što je kreiran ERIH indeks za humanistiku, na njegovu inicijalnu listu uvršteni su časopisi iz slijedećih oblasti: antropologija (društvena i evolutivna), arheologija, umjetnost i historija umjetnosti, klasične studije, rodne studije, historija, historija i filozofija znanosti, lingvistika, književnost, muzika i muzikologija, orijentalne i afričke studije, pedagogija i istraživanja u obrazovanju, filozofija, psihologija, studij religije i teologije. Pitanje medija, odlučeno je, bit će detaljnije tretirano u drugoj fazi konsultacija. 1)

Inače, kriteriji za odabir časopisa za uvrštavanje u ovu bazu su, otprilike, slijedeći: očekuje se da svi časopisi trebaju ispunjavati međunarodne akademske standarde, tj. selekcija priloga u njima je zasnovana na objektivnoj ocjeni. To se postiže putem recenziranja, osim u slučajevima u kojima se primjenjuje drugi standardi kvaliteta na određeni časopis.

Težnja kreatora ERIH-a je da uredništva visokorangiranih časopisa usvoje koherentnu recenzentsku praksu. Pored recenziranja, časopis treba zadovoljiti izdavačke standarde (npr., ISSN broj, redovnost izlaženja, kompletne bibliografske informacije za citirane reference, kompletnu adresu autora...).

Časopisi u ERIH-u razvrstani su u tri kategorije:

1) U kategoriji A su visokorangirane serijske publikacije međunarodnog karaktera sa dobrom reputacijom među istraživačima u datom naučnom području u različitim zemljama, a koje se redovno citiraju na globalnoj razini.

2) U kategoriji B su standardne međunarodne serijske publikacije sa solidnom reputacijom među istraživačima u području kojem je posvećen sadržaj časopisa.

3) Časopisi u C kategoriji su istraživačkog karaktera sa značajnim lokalnim/regionalnim ugledom u Evropi, a koji povremeno budu citirani i izvan zemlje u kojoj izlaze, iako je njihova glavna ciljana grupa domaća akademska zajednica.

Prema tome, međunarodnim (kategorija A i B) smatraju se oni časopisi koji ispunjavaju slijedeće zahtjeve: posjeduju istinski raznovrsnu i redovnu međunarodnu grupu saradnika i čitalaca, u

kontinuitetu donose visok kvalitetan učenjački sadržaj i imaju široko zasnovan konsenzus o njegovom mjestu u datom području znanja, uključujući međunarodni status i eksponiranost.

Nakon prevladavanja prvobitne faze i „uhodavanja“ indeksa ERIH, njegovi kreatori su došli do potrebe da časopise koji su uvršteni u Indeks budu kategorizirani u dvije široke grupe: jednu naslovljenu NATional (NAT) i drugu INTernational (INT).

Prvu kategoriju (NAT) čine publikacije sa priznatim statusom među istraživačima u odgovarajućem znanstvenom području u Evropi, koji su povremeno citirani i izvan zemlje izdanja, iako je njena ciljana grupa domaća akademska zajednica. Drugu kategoriju, ili INTernational, čine evropske i međunarodne publikacije koje su predmet korištenja i citiranja na globalnoj razini. Ovi međunarodni časopisi su dodatno podijeljeni u dvije podgrupe:

INT1 - su publikacije sa međunarodnim statusom visokog ranga i utjecaja na globalnoj razini među istraživačima u različitim domenim, a čiji prilozi su redovno predmet citiranja;

INT2 - obuhvata međunarodne publikacije sa, također, značajnim utjecajem među istraživačima u različitim područjima znanosti i u različitim zemljama.

W kategoriji časopisa pripadaju oni koji još nisu bili predmet razmatranja od strane stručnih panela.

Na web stranici ERIH indeksa 12. 05. 2012. bile su dostupne liste časopisa iz slijedećih oblasti: Antropologija, Rodne (Gender) studije, Historija, Filozofija znanosti, Lingvistika, Književnost, Muzikologija, Pedagogija i istraživanja u oblasti obrazovanja, Filozofija i Psihologija. Za slijedeće oblasti liste će biti objavljene naknadno: Arheologija, Umjetnost i Historija umjetnosti, Klasične studije, Religijske studije. **2)**

Koliko je sada poznato, bh. izdavači naučnih časopisa još ne učestvuju u kreiranju digitalne baze ERIH, pa tako nisu u prilici da njihove publikacije budu podvrgnute evaluaciji kvaliteta priloga sadržanih u njima od strane ekspertnih komisija koje su, inače, na tom poslu angažovane.

GetCITED

GetCITED (www.getcited.org) je mrežno dostupna akademska baza podataka, direktorij i diskusioni forum, čiji sadržaj grade i uređuju pripadnici akademske zajednice. To je pokušaj da sama akademska zajednica ostvari više utjecaja na to šta se dešava sa naučnom i intelektualnom produkcijom u odnosu na ponekad otuđene izdavačko-informacijske korporacije. 3)

GoogleScholar

(<http://scholar.google.com/intl/en/scholar/about.html>)

Korporacija Google je 2005. godine lansirala *Google Scholar* servis koji putem interneta omogućava traganje za naučnom literaturom. Njime se mogu pretraživati različiti izvori kao što su: članci u časopisima, doktorske disertacije, knjige, apstrakti, sudske odluke i generalno, saznati mnogo toga o relevantnoj naučnoj literaturi u bilo kojem području istraživačkog interesa. 4)

Sasvim neovisno od gorepomenutih informacijskih resursa Ane Wil Harzing, iz Melburna, Australija, 2006. godine lansirala je slobodno dostupan softverski paket pod naslovom „Publish or Perish“, koji služi za derivaciju različitih citatnih analiza uključujući i faktor utjecaja.

Međunarodna bibliografija za savremene jezike (MLA)

(www.mla.org)

Međunarodna bibliografija Asocijacije za savremene jezike (*Modern Language Association International Bibliography*, 26 Broadway, 3rd floor, New York, NY 10004-1789; e-Mail: bibliography@mla.org) može se smatrati jednom od relevantnih adresa za uključivanje časopisa iz oblasti humanističkih nauka. Ova baza nudi detaljnu bibliografiju o priložima u časopisima, knjigama, disertacijama iz oblasti književnosti, lingvistike, folklora, književne kritike, historiografije, dramske umjetnosti i slično. Način kako participirati u ovoj bibliografskoj bazi objašnjen je na web-adresi (www.mla.org/bib-inclusion). Inače, u ovoj bazi se već referira časopis Bosanskog filološkog društva *Slovo*, sa sjedištem u Sarajevu.

The SCImago journal & Country Rank

The SCImago journal & Country Rank je mrežno zasnovan portal koji publicira indikatore o rangju časopisa i zemlje. Ovaj instrument za mjerenje naučne prepoznatljivosti na svjetskoj razini razvijen na osnovu informacijski sadržanih u Scopus bazi podataka. 5)

SCOPUS (www.info.sciverse.com)

Elsevier kompanija je 2004. godine objelodanila SCOPUS, jedan od bogatijih globalnih citatnih baza podataka, koja sadrži i značajan obim apstrakta recenzirane literature i mrežno dostupnih informacijskih resursa.

U ovoj bazi je, kako sada stvari stoje, pohranjeno oko 41 milion zapisa, od kojih 70% sa apstraktima, oko 18.000 naslova knjiga od oko 5.000 svjetskih izdavača, a nudi i 3 miliona radova sa naučnih konferencija, omogućuje 100% dostupnost baze Medline. Pored toga, omogućava korištenje sofisticiranih instrumenata za pronalaženje, analizu i vizuelizaciju informacijskih resursa.

U izjavi o *Scopusovom* postupku selekcije istaknuto je da je *Scopus* „citatna baza i baza podataka sa apstraktima koja je pripremljena tako da olakša pristup istraživačima, studentima, nastavnicima i, generalno, korisnicima u akademskoj sredini u širokoj lepezi objavljenih istraživačkih rezultata i drugih resursa u čitavom spektru naučnih područja prirodnih nauka, tehnike i medicine, kao i umjetnosti i humanistike.“

Procjenjuje se da danas u svijetu izlazi više od 80.000 naučnih i stručnih, recenziranih časopisa, koji svojim sadržajem pokrivaju veoma bogat spektar tematskih područja. Od toga broja, *Scopus* danas čini dostupnim apstrakte i druge podatke za preko 18.000 časopisa. Njima se bavi savjetodavni odbor od 40 članova za selekciju sadržaja (Content Selection Advisory Board - CSAB), koji se redovno sastaju da razmatraju pitanja strateške orijentacije *Scopusa* u izboru resursa. Zahvaljujući tome, kreirana je *Scopusova* evaluacijska platforma naslova (STEP), na osnovu koje se ocjenjuje svaki časopis, vodeći računa o seriji obavezujućih standardnih procedura, posebno u vezi s dostupnošću i upotrebljivošću *Scopusove* baze podataka. Iako je u 90% slučajeva engleski danas dominantan jezik naučne komunikacije na svjetskoj razini, *Scopus* nastoji uključiti i časopise i članke

objavljene na različitim drugim jezicima, ukoliko zadovoljavaju tražene kriterije kvaliteta. 6)

„Publish or Perish“ softverski paket

Na tragu brojnih novih mogućnosti pristupa informacijskim resursima koje nudi umreženo okruženje, Ane Wil Harzing, sa Univerziteta u Melburnu, Australija, 2006. godine lansirala je slobodno dostupan softverski paket pod naslovom „Publish or Perish“, koji služi za derivaciju različitih citatnih analiza uključujući i faktor utjecaja. Umjesto Thomsonovog ISI Web of Science, da bi se došlo do različitih pokazatelja, „Publish or Perish“ koristi podatke dostupne putem Google Scholar-a. Razlog za to je, kako je objasnila autorica, između ostalog, i taj što je ovaj informacijski servis slobodno dostupan i relativno propulzivan. Google Scholar se dokazao posebno dragocjen instrument za citatne analize u području društvenih i humanističkih nauka, za što su se, već izvjesno vrijeme, Thomsonov Arts and Humanities index i Social Science citation index pokazali kao prilično tijesni. To se posebno odnosi na informacijske resurse koji nastaju na malim jezicima i kulturama. 7)

Napomene

- 1) Vidjeti: „Guidelines: European Reference Index for the Humanities – ERIH“. (Dostupno na: www.esf.org/research-areas/humanities/erih/)
- 2) Podaci o ovoj temi dostupni su na web stranici: „ERIH Foreword“. dostupno na web stranici: (www.esf.org/research-areas/humanities/erih-european-reference-index) (12.05.2012).
Koliko je sada poznato, bh. izdavači naučnih časopisa još ne učestvuju u kreiranju digitalne baze ERIH, pa tako nisu u prilici da njihove publikacije budu podvrgnute evaluaciji kvaliteta priloga sadržanih u njima od strane ekspertnih komisija koje su, inače, na tom poslu angažovane.
- 3) Pogledati web stranicu: (www.getcirted.org) (15.05.2012)
- 4) Dostupno na web stranici: (<http://scholar.google.com/intl/en/scholar/about.html>)
- 5) Pogledati: „SCImago Journal & Country Rank: About us.“ (www.scimagojr.com/aboutus.php) (14.05.2012)
- 6) Više detalja o ovom informacijskom resursu može se saznati pregledom sadržaja dostupnog na web stranici: (www.info.sciverse.com), kao i „Statement on the Scopus journal selection process“. (www.info.sciverse.com) (11. 2. 2011)
- 7) Vidjeti: Anne-Wil Harzing: „Google Scholar - a new data source for citation analysis“. (www.harzing.com/pop_gh.htm) (12.04.2012)

Elektronski resursi u BiH

Administriranje državnog top-level domenom BiH (ba) u Sarajevu povjereno je Univerzitetском teleinformatičkom centru u Sarajevu – UTIC (<http://web.utic.ba>). Taj domen koji registrira IP adrese u našoj zemlji ima oznaku „ba“, što je standardni kod za Bosnu i Hercegovinu, kojeg dodjeljuje Međunarodna organizacija za standardizaciju (ISO 3166: www.iso.org). „Ba“ domen dobiven je 1996. godine od strane Internet Assigned Numbers Authority - (IANA), organizacije koja je odgovorna za globalnu koordinaciju protokola internet-resursa. Do sada je putem ove institucije registrirano više od 10.000 korisnika „ba“- domena, što je, mora se priznati, prilično skroman rezultat, s obzirom na resurse kojima raspolaže njen administrator u Sarajevu.

UTIC je, inače, uključen u članstvo međunarodnih asocijacija koje podržavaju infrastrukturu interneta: RIPE NCC (www.ripe.net), sa sjedištem u Amsterdamu, i Internet Corporation for Assigned Names and Numbers - ICANN (www.icann.org), sa uredima u Marina del Rey u Kaliforniji, Vašingtonu, Briselu i Sidneju. Inače, Akreditirani direktorij registrara top-level domena (TLD) može se pogledati na web-adresi: (www.internic.net).

Treba podsjetiti da je državni top-level domen dragocjen informacijski resurs svake zemlje, pa i Bosne i Hercegovine. Preko UTIC-a, kao administratora državnog, tj. „ba“-domena, pristup internetu je omogućen svim drugim korisnicima domenskog prostora koda „ba“, kao što su internet-provajderi (pružaoци internet-usluga), komercijalne, edukativne, nevladine i vladine te druge organizacije i pojedinci.

Zajedno sa Nacionalnom i univerzitetском bibliotekom, uz pomoć Vlade Kantona Sarajevo, Ministarstva obrazovanja i nauke, UTIC je učestvovao u omogućavanju pristupa nekim od relevantnijih akademskih baza podataka, koji uključuju i sadržaje iz područja kulturne baštine, a među kojima su navedene:

-Web of Science(<http://thomsonreuters.com>)(Science Citation Index Expanded, Science Citation Index and Arts & Humanities Index). Ova baza osigurava istraživačima, administratorima, nastavnicima i studentima ažuran pristup vodećim citatnim bazama podataka. Pouzdan multidisciplinarni sadržaj pokriva više od 10.000 časopisa sa najsnažnijim faktorom utjecaja širom svijeta. Uključuje

i časopise sa slobodnim pristupom, kao i preko 110.000 priloga sa naučnih i stručnih konferencija. Tekući i retrospektivni sadržaj ovih publikacija tematski pokriva područja prirodnih i društvenih nauka, umjetnosti i humanistike.

- **Current Contents Connect** (<http://thomsonreuters.com>) Ovo je baza ažurne obaviještenosti, „content awarness“, koja omogućava jednostavan mrežni pristup kompletnim tabelama sadržaja, bibliografskim informacijama, apstraktima iz najnovijih objavljenih primjeraka vodećih naučnih časopisa, kao i iz više od 7.000 relevantnih i provjerenih web-adresa. Također, ovom su bazom obuhvaćene bibliografske informacije iz nekih elektronskih časopisa prije nego što oni budu publicirani.

- **EBSCO** (<http://support.epnet.com>) EBSCO je jedna od vodećih svjetskih korporacija koja pod određenim uvjetima omogućava pristup informacijskim resursima na svjetskoj razini, u velikoj mjeri putem preplate na elektronske časopise i akademske baze podataka. EBSCO-host je agregat nekolicine baza podataka, koji pruža pristup sadržaju 22.000 časopisa iz različitih tematskih cjelina, podijeljenih u 12 oblasti znanja i iskustva. EBSCO pruža dodatne usluge lokalnim informacijskim servisima kroz eIFL (elektronske informacije u bibliotekama). Omogućeno je pretraživanje sadržaja oko 10.000 časopisa u punom tekstu.

- **ScienceDirect** (www.info.sciencedirect.com) je Elsevierova vodeća baza podataka, koja nudi za korištenje puni tekst priloga u 2.500 recenziranih časopisa i poglavlja iz 11.000 knjiga.

- **IOPScience** (<http://ioscience.iop.org>) Institut za fiziku (Institut of Physics) je jedan od vodećih svjetskih lidera u naučnom izdavaštvu i elektronskoj diseminaciji informacija na polju fizike. Ova baza nudi seriju odabranih časopisa, revija i web-adresa čiji sadržaj se odnosi na različite prirodnonaučne, tehničke i medicinske discipline.

- **COBISS** (www.cobiss.ba) ustanovljen je 1987. godine u cilju stvaranja uvjeta za uzajamnu katalogizaciju i zajedničko korištenje resursa među bibliotekama povezanim u sistem naučnih i tehničkih informacija bivše SFRJ. Godine 2004, u okviru Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH, osnovana je Virtuelna biblioteka Bosne i Hercegovine (VibBiH).

Bosanskohercegovački časopisi u Centralno-istočnoevropskoj digitalnoj biblioteci

(www.cceol.com/aspx/publicationlist.aspx)

Od svoga osnivanja, 1998. godine, organizacija koja nosi naziv Questa Soft Gmbh iz Frankfurta na Majni, pruža dragocjenu uslugu izdavačima sa područja Jugoistočne Evrope, uključujući i one iz Bosne i Hercegovine, putem projekta pod nazivom Central and Eastern European Online Library (Centralna i istočnoevropska online biblioteka) (www.cceol.com). Kreiranjem ovog online arhiva omogućen je pristup punom sadržaju preko 562 časopisa iz humanističkih i društvenih nauka, kao i određenom broju elektronskih knjiga i digitaliziranih dokumenata koji se odnose na centralnu, istočnu i jugoistočnu Evropu, uključujući i Bosnu i Hercegovinu. Među časopisima indeksiranim u ovom digitalnom arhivu nalaze se i slijedeći: *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke (Sarajevo)*, *Anali Pravnog fakulteta (Zenica)*, *Baština, (Sarajevo)*, *BH ekonomski forum (Zenica)*, *Biblioteke, Arhivi i Muzeji (Sarajevo)*, *Bosna Franciscana (Sarajevo)*, *Bosniaca - časopis Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine (Sarajevo)*, *Bosnian Studies: Journal for Research of Bosnian Thought and Culture (Sarajevo)*, *Democrac and Security in Southeastern Europe (Sarajevo)*, *Dijalog (Sarajevo)*, *Diwan (Gradačac)*, *Duh Bosne=Spirit of Bosnia (online izdanje) (Univerzitet Witenberg, Springfield, Ohio, USA)*, *Forum Bosnae (Sarajevo)*, *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine - Areheologija (Sarajevo)*, *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine - Etnologija (Sarajevo)*, *Godišnjak Bošnjačke zajednice kulture „Preporod“ (Sarajevo)*, *Godišnjak Fakulteta političkih nauka (Sarajevo)*, *Hijatus (Zenica)*, *Historijska traganja (Sarajevo)*, *Hum (Mostar)*, *ICSL: Godišnjak Međunarodnog susreta bibliotekara slavista u Sarajevu*, *Jutarnji bibliotekar (Sarajevo)*, *Kolaps (Sarajevo)*, *Motrišta (Mostar)*, *Novi Izraz (Sarajevo)*, *Novi Muallim (Sarajevo)*, *Odjek (Sarajevo)*, *Posebna izdanja Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine (Sarajevo)*, *Pregled: časopis za društvena pitanja u izdanju Univerziteta (Sarajevo)*, *Prilozi Instituta za istoriju (Sarajevo)*, *Prilozi za orijentalnu filologiju (Sarajevo)*, *Riječ (Brčko)*, *Sarajevske sveske (Sarajevo)*, *Sophos : časopis mladih istraživača (Sarajevo)*, *Status: magazin za političkukulturu i društvena pitanja (Mostar)*, *Survey: Periodical for Social Stdues*

(Sarajevo), *Vizura: časopis za savremene vizuelne umjetnosti, likovnu kritiku i teoriju* (Sarajevo), *Yearbook of Balkan Human Rights Network* (Sarajevo), *Zbornik radova: Sarajevo Business and Economic Review* (Sarajevo), *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta* (Sarajevo), *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta (Istočno Sarajevo)*, *Zbornik radova Islamskog pedagoškog fakulteta u Zenici* (Zenica), *Zbornik radova Univerziteta u Sarajevu* (Sarajevo), *Zeničke sveske* (Zenica), *Život : časopis za književnost i kulture* (Sarajevo).

(www.ceeol.com/aspx/publicationlist.aspx)

Ovaj digitalni arhiv je omogućio elektronsko arhiviranje znatnijeg broja časopisa iz područja humanističkih nauka, uključujući i one koji tematiziraju pitanje kulturne baštine.

Virtuelna biblioteka za Istočnu Evropu –Vifaost

(www.vifaost/zeitschriften/ezb/)

Vifaost – Stručna virtuelna biblioteka za Istočnu Evropu sadrži inicijalne podatke o elektronskim časopisima koji su tematski vezani za Istočnu Evropu, uključujući i neke iz Bosne i Hercegovine. Među tim časopisima su, između ostalih, navedeni: *Duh Bosne*, *Forum Bosnae*, *Kolaps*, *Most (Mostar)*, *Novi Izraz*, *Prilozi Instituta za istoriju*, *Sarajevske sveske*.

1. Hrčak : Lista časopisa iz područja humanističkih nauka

Hrčak (www.hrcak.srce.hr) je portal naučnih i stručnih časopisa Republike Hrvatske, koji nudi otvoren pristup određenom broju objavljenih radova, ili minimalno bibliografskim podacima i sažecima svojih radova. Iz područja označenog kao Humanističke nauke zastupljene su slijedeće naučne oblasti: Povijest, Arheologija, Jezikoslovlje, Znanost o umjetnosti, Etnologija i antropologija, Teologija, Znanost o književnosti, Povijest umjetnosti.

Iz oblasti etnologije i antropologije na ovom portalu su dostupne informacije o slijedećim časopisima i njihovom sadržaju: 1. *Acta Medico-Historica Adriatica*; 2. *Acta Turistica Nova*; 3. *Analiz Zavoda za povijest znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*; 4. *Bulletin of the Association for Paleodontology*; 5. *Collegium antropologicum*; 6. *Cris: časopis Povijesnog društva Križevci*; 7. *Drugost*; 8. *Dubrovnik Annals*; 9. *Etnološka istraživanja*;

10. Etnološka tribina; 11. Godišnjak Gradskog muzeja Varaždin; 12. *Histria: godišnjak Istarskog povijesnog društva*; 13. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*; 14. *Interdisciplinary Description of Complex Systems*; 14. *JAHR*; 15. *KAJ: časopis za književnost, umjetnost, kulturu*; 16. *Media, Culture and Public Relations*; 17. *Migracijske i etničke teme*; 18. *Muzejski vjesnik: glasilo muzeja Sjeverozapadne Hrvatske*; 19. *Narodna umjetnost: hrvatski časopis za etnologije i folkloristiku*; 20. *Nova Croatica: časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu*; 21. *Podravina: časopis za multidisciplinarna istraživanja*; 22. *Povijesni zbornik: godišnjak za kulturu i povijesno nasljeđe*; 23. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*; 24. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*; 25. *Revija za sociologiju*; 26. *Senjski zbornik*; 27. *SIC: časopis za književnost, kulturu i književno prevođenje*; 28. *Sociologija i prostor*; 29. *Studia Ethnologica Croatioca*; 30. *Suvremene teme*; 31. *TEDI - Međunarodni interdisciplinarni časopis*.

Časopisi čiji su naslovi navedeni u „Hrčku“ iz područja - Odgojne znanosti: 1. *Acta Iadertina*; 2. *Alcoholism*; 3. *Anali Hrvatskog politološkog društva*; 4. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*; 5. *Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*; 6. *Interdisciplinary Description of Complex Systems*; 7. *Kalokagathia: časopis za društvena i pedagoška pitanja*; 8. *Kineziologija*; 9. *Kriminologija i socijalna integracija*; 10. *Magistra iadertina*; 11. *Media, Culture and Public Relations*; 12. *Metodički obzori*; 13. *Metodički ogledi*; 14. *Metodika: časopis za teoriju i praksu metodika u predškolskom odgoju, školskoj i visokoškolskoj izobrazbi*; 15. *Napredak*; 16. *Odgojne znanosti*; 17. *Školski vjesnik: časopis za pedagoška i školska pitanja*; 18. *Turizam: znanstveno-stručni časopis*; 19. *Život i škola: časopis za teoriju i praksu odgoja i obrazovanja*.

2. Iz oblasti humanističkih nauka - jezici i književnost zastupljeni su slijedeći časopisi:

Anali Filološkog fakulteta Facta universitatis - series: Linguistics and Literatur; *Filološki pregled*; *Godišnjak Filozofskog fakulteta, Novi Sad*; *Hungarologiai kozlemenyek*; *Južnoslovenski filolog*; *Književna istorija*; *Književnost i jezik*; *Naš jezik*; *Nasleđe, Kragujevac*; *Onomatološki prilozi*; *Philologia*; *Prilozi proučavanju jezika*; *Prilozi za književnost, jezik*,

istoriju i folklor; *Primenjena lingvistika*; *Slavistika*; *Srpski jezik - studije srpske i slovenske*; *Stil*; *Studia Ruthenica*; *Tenulmanyok*.

3. Iz oblasti humanističkih nauka, ostalih, zastupljeni su slijedeći časopisi (nekolicina u punom tekstu):

Arhe; *Arhiv*; *Balcanica*; *Baština*; *Bogoslovlje*; *Crkvene studije*; *Etnoantropološki problemi*; *Filozofija i društvo*; *Filozofski godišnjak*; *Glasnik Antropološkog društva Jugoslavije*; *Glasnik Antropološkog društva Srbije*; *Glasnik Etnografskog instituta SANU*; *Glasnik Etnografskog muzeja u beogradu*; *Glasnik narodne biblioteke Srbije*; *Gledišta*; *Kodovi slovenskih kultura*; *Kult svetih na Balkanu*; *Kultura*; *leskovački zbornik*; *Lucida intervala - prilozi Odeljenja za klasične nauke*; *Muzički talas*; *Muzikologija*; *Nasleđe*, *Kragujevac*; *New Sound: International Journal for Music*; *Novi zvuk: Internacionalni časopis za muziku*; *Numizmatičar*; *Philologia*; *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*; *Rad Muzeja Vojvodine*; *Religija i tolerancija*; *Saopštenja Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture*; *Starinar*; *Tenulmanyok*; *Teatron*; *Teološki časopis*; *Theoria*; *Vardarski zbornik*; *Zbornik Matice srpske za klasične studije*; *Zbornik Matice srpske za likovne umetnosti*; *Zbornik Matice srpske za scenske umetnosti i muziku*; *Zbornik radova Fakulteta dramskih umetnosti*; *Zbornik radova Narodnog muzeja – Istorija umetnosti*; *Živopis*.

Časopisi iz područja nauke o obrazovanju u SCIndeksu

SCIndeks (www.scindeks.ceon.rs) je srpski nacionalni citatni indeks, koji je razvijen kao dopuna međunarodnim (Thompson-ISI) citatnim indeksima. Održava ga Centar za evaluaciju u obrazovanju i nauci u Beogradu. Pored osnovnih opisa članaka, ova baza sadrži sažetke radova i sve citirane reference. U nekim slučajevima članci su dostupni u punom tekstu.

Iz oblasti obrazovanja u ovom indeksu su zastupljeni slijedeći časopisi: 1. *Andragoške studije*; 2. *Beogradska defektološka škola*; 3. *Defektološka teorija i praksa*; 4. *Exercise and Quality of Life*; 5. *Fizička kultura*; 6. *Godišnjak Fakulteta sporta i fizičkog vaspitanja*; 7. *Godišnjak Filozofskog fakulteta, Novi Sad*; 8. *Inovacije u nastavi: časopis za savremenu nastavu*; 9. *Istraživanja u defektologiji*; 10.

Nastava i istorija; 11. Nastava i vaspitanje; 13. Nastava istorije; 14. Norma; 15. Obrazovna tehnologija; 16. Pedagogija; 17. Pedagoška stvarnost; 18. Philologia; 19. Računarski softver u obrazovanju; 20. Serbian Journal of Sport Sciences; 21. Specijalna edukacija i rehabilitacija; 22. Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja; 23. Zbornik radova Filozofskog fakulteta, Priština; 24. Zbornik radova Učiteljskog fakulteta, Užice.

Selektivna lista literature na temu kulturne baštine

Apadunaj, Ardžun. *Kultura i globalizacija*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2011.

Arnold, Matthew. *High Culture*. London, 1869.

(www.gutenberg.org/ebooks/4212)

(12.02.2011).

Balić, Smail. *Kultura Bošnjaka*. 2. izd. Tuzla: R&R Hamidović, 1994.

Bausinger, Herman. *Etnologija*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2002.

Benac A. Et al. *Kulturna istorija Bosne i Hercegovine*. 2. izd., Sarajevo: V. Masleša, 1984.

Bennet, R. *Kultura: znanosti reformatora*. Zagreb, 2006.

Bešlagić, Šefik. *Leksikon stećaka*. Sarajevo: Svjetlost, 2004. 304 str.

Birket - Smith, Kaj. *Putovi kulture - opća etnologija*. Zagreb: Matica hrvatska, 1960.

Bosna i Hercegovina: znamenitosti i leopte. Beograd: Narodne novine, 1965. 503 str.

Bublin, Mehmed. *Gradovi Bosne i Hercegovine: Milenijum razvoja i godine urbicida*. Sarajevo: Sarajevo Publishing, 1999.

Chevalier, J., A. Cheerbrant. *Rječnik simbola*. 3. prošireno izd., Zagreb: M. hrvatska, 1989.

Čehajić, Raif. *Naši korijeni: od rodonačelnika do savremenika*. Sarajevo: Sejtarija, 2011.

Čolović, Ivan. *Balkan - teror kulture*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2008.

Delibašić, Esad; Hadžikadunić, Edin. *Muzej u informatičkom okruženju*. Zenica: Muzej grada Zenice, 2006.

Deretić, Jovan. *Kulturna istorija Srba*. Beograd: Narodna

knjiga, Alfa, 2005.

Duda, Dean (ur.). *Politika teorije: zbornik rasprava iz kulturnih studija*. Zagreb, 2006.

Duda, Dean. *Kulturalni studiji*. Zagreb, 2002.

Eaghton, Terry. *Ideja kulture*. Zagreb, 2002.

Filipović, Muhamed. *Historija Bosanske duhovnosti*. Knj. I: *Prahistorija*., Knj. 4: *Epoha modernizacije*. Sarajevo: Svjetlost, 2004.

Friedlander, Henry. *The Origins of Nazi Genocide: From Euthanasia to the Final Solution*. Chapel Hill, London: *The University of North Carolina Press*, 1995.

Geertz, Clifford. *Interpretation of Culture*, New York : Basic Books, 1973.

Gerz, Kliford. *Tumačenje kulture*. Beograd: Biblioteka XX vek, 1998. 2. sv.

Hall, Edward T. *Nemi jezik*. Beograd: Biblioteka XX vek, 1976.

Hamidović, Muhamed. *Gramatika toposa Bosne: antropološko-teorijska studija bitka mjesta*. Zenica: Muzej grada Zenice, 2000. 311 str.

Historija Osmanske države i civilizacije 4. Priredio E. Ihsaonglu. Sarajevo: Orijentalni institut et. al., 2006.

Hoggart, Richard. *The uses of Literacy*. 1957.

Imamović, Mustafa. *Historija Bošnjaka*, 2. izd., Sarajevo: Bošnjačka zajednica kulture „Preporod“, 1998.

International Tribunal for the former Yugoslavia. Informacije dostupne na web-adresi Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (ICTY) sa sjedištem u Hagu: (www.un.org/icty/).

„Izdavačka djelatnost Zemaljskog muzeja u Sarajevu“: (www.zemaljskimuzej.ba).

Kapetanović –Ljubušak, Mehmed beg. *Narodno blago*. U Sarajevu na Kurban – Bajram 1304, 1887. 460 str.

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika Bosne i Hercegovine. *Kulturno pamćenje – blago koje nestaje = Cultural Memory – A Vanishing Treasure*. Sarajevo: KONS, 2004. 120 str.

Kujundžić, Enes. *Bošnjačka tradicijska kultura - uspomemar*. Sarajevo: Lapis, 2009.

Kujundžić, Enes. *Humanistička baština, institucije memorije i digitalno doba*. Tuzla: „Hamidović“, 2011. 214 str.

Kulturna istorija Bosne i Hercegovine. 2. dop. izd., Sarajevo:

V. Masleša, 1984.

Kurto, Nedžad. *Arhitektura Bosne i Hercegovine: razvoj bosanskoga stila*. Sarajevo: Sarajevo Publishing etc. 1998.

Lovrenović, Ivan. *Labirint i pamćenje: Kulturnohistorijski esej o Bosni*. Sarajevo: Oslobođenje, 1989.

Lovrenović, Ivan. *Unutarnja zemlja: Kratak pregled kulturne povijesti Bosne i Hercegovine*. Zagreb: Durieux, 1998.

Mačkić, Zoran. *Zaštita kulturnih dobara: Zbirka propisa RS sa komentarima i objašnjenjima*. Banja Luka: autor, 2003.

Muzej grada Zenice. *Radovi sa simpozijuma "Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura."* Zenica: Muzej grada Zenice, 1973.

Papić, Mitar. *Tragom kulturnog nasljeđa*. Sarajevo: Svjetlost. 1976.

„Proglas za očuvanje kulturne baštine Bosanskih Muslimana“. Str. 192 u:

Ratni kongres Bosanskomuslimanskih intelektualaca: 22. decembar 1992. Sarajevo:

Vijeće Kongresa bosanskomuslimanskih intelektualaca, 1994.

Repovac, Hidajet. *Sociologija simboličke kulture*. Sarajevo: Magistrat, 2003. 221 str.

Rohajmi, Geza. *Nastanak i funkcija kulture*. Beograd: Biblioteka XX vek, 1976.

Said, Edvard. *Orijentalizam*. Beograd: XX vek, 2008.

Sapir, Edvard. *Ogledi iz kulturne antropologije*. Beograd: Biblioteka XX vek, 1974, 1984.

Serdarević, Mevlida. *Pravna zaštita kulturno-historijskog nasljeđa BiH: Nastajanje, očuvanje, destrukcija*. Sarajevo: Međunarodni centar za mir, 1997. 174 str.

Socijalistička Republika Bosna i Hercegovina. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod, 1983. (Ilustrirani separat iz *Enciklopedije Jugoslavije* na bosanskom i engleskom jeziku)

Stanje kulturnog blaga Bosne i Hercegovine. Sarajevo: Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, 1995. 65 str.

Ševo, Ljiljana. *Kulturna baština Republike srpske*. Novi Sad: Pravoslavna reč, 2003.

Stanje kulturnog blaga Bosne i Hercegovine. Sarajevo: Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, 1995. 65 str.

Tuzlansko-Podrinjski kanton = Tuzla Podrinje Canton. Tuzla: Tuzlanski kanton, 1998.

(Ilustrovana monografija).

Vodič kroz kulturno-historijsko/povijesno i prirodno naslijeđe Hercegovine. Sarajevo: Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika, 2007.

Zbornik radova sa međunarodnog kongresa "Katastrofe i zaštita od katastrofa u muzejima: Sarajevo 17 – 21 april, 2001." Sarajevo: Zemaljski muzej, 2000.

Dokumentarna baština BiH

Bakaršić, Kemal. *Fragmenti kulturne historije Bosne i Hercegovine*. Sarajevo: Magistrat, 2005.

Bašagićeva kolekcija u Bratislavi: „Free will and Acts of Faith“:

(<http://www.wdl.org/en/item/2986>)

Bašović, Ljubinka. *Biblioteke i bibliotekarstvo u Bosni i Hercegovini: 1918-1945*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1986.

Blago franjevačkih samostana Bosne i Hercegovine. Zagreb: Privredni vjesnik, 1990.

Blago Nacionalne i univerzitetske biblioteke Bosne i Hercegovine. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH, 2010. 96 str.

Bogićević, Vojislav. *Pismenost u Bosni i Hercegovini od pojave slovenske pismenosti u IX v. do kraja austrougarske vladavine u BiH 1918. godine*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1975. 313 str.

Gerc, Ana. *Biblioteka u digitalnom okruženju: Priručnik za predmet Informatizacija bibliotečke djelatnosti*. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH, 2008. 316 str.

Goraždanska štamparija 1519-1523. Predstavlja četverotomni komplet koji sadrži tri fitotipske knjige u izdanju Univerziteta Istočno Sarajevo i Narodne biblioteke Srbije. Postoji i digitalna kopija ovih knjiga na web stranici (<http://digital.nb.rs>).

Hadžiosmanović, Lamija. *Biblioteke u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske vladavine*. Sarajevo: Veselin Masleš, 1980.

Hunski, Vjekoslava. *Ogledi iz povijesti bosanskohercegovačke knjige*. Sarajevo: Društvo bibliotekara BiH, 1987.

Kujundžić, Enes. *Gazi Husrev-begova biblioteka: pet stoljeća u misiji bošnjačke kulture*. Sarajevo: El-Kalem etc., 2000. 388 str.

Kujundžić, Enes. *Memoria Bosniaca: references of Bosnia*

and Herzegovina. Sarajevo: Međunarodni centar za mir, 2001. 194 str.

Kuna, Herta. *Srednjovjekovna Bosanska književnost*. Sarajevo: Forum Bosne, 2009.

Mazalić, Đoko. *Leksikon umjetnika...* Sarajevo: "V. Masleša," 1967. 183 str.

Memija, Emina. *Od slike do knjige: iz historije pisma, knjige, štampe i biblioteke*. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, 2003. 198 str.

Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine: 60 godina u misiji culture, obrazovanja i nauke. Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka BiH, 2005.

Pisana riječ u Bosni i Hercegovini od najstarijih vremena do 1918. godine. Odgovorni urednici Alija Isaković, Milosav Popadić. Sarajevo etc.: V. Masleša, 1982. 303 str.

Popper, Karl. *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*. Preveo Branimir Gligorić. Knj. 1: Čar Platona. Knj. 2: *Plima proročanstva*, Sarajevo: Pravni centar, Otvoreno društvo BiH, 1998.

Riedlmayer, Andraš. "Convivencia under Fire: Genocide and Book Burning in Bosnia." U: *The Holocaust and the Book: Destruction and Preservation*. Ed. by Jonathan Rose (Amherst: University of Massachusetts, 2001), pp. 266-291.

UNESCO, *Opći informacioni program. Zaštita dokumentarnog naslijeđa: Vodič za standarde, preporučenu praksu i priručnike o čuvanju dokumenata svih vrsta*. Sarajevo: NUB BiH, 2004.

Stanje kulturnog blaga Bosne i Hercegovine. Sarajevo: Vijeće Kongresa bošnjačkih intelektualaca, 1995. 65 str.

Selektivni popis baza podataka od interesa za kulturno naslijeđe

Council of Europe (<http://www.coe.int/T/E/CulturalCooperation/Heritage/>)

Culturnet (www.culturenet.net) Mreža za kulturu je projekat koji su inicirali Ministarstvo kulture Hrvatske i Institut Otvoreno društvo Hrvatske. Objedinjuje u jednoj pristupnoj tački različite resurse iz domena kulture u Hrvatskoj i šire. Od 2004. godine projekat održava Ministarstvo kulture Republike Hrvatske.

Entertainment Technology Center (<http://www.etc.cmu.edu/site/projects/>)

European Heritage Network (www.european-heritage.net) European Heritage Network predstavlja stalni informacijski sistem koji prikuplja i distribuira podatke o aktivnostima vlada zemalja članica Vijeća Evrope na polju kulturnog naslijeđa, posebno arhitektonskog i arheološkog.

International Federation of Arts Concils and Culture Agencies (<http://www.ifacca.org>)

Međunarodna federacija savjeta za kulturu i kulturne agencije održava bazu podataka o ekspertima na temu kulturne politike diljem svijeta.

JSTORE (<http://about.jstor.org>)

JSTOR je neprofitni servis koji „pomaže naučnicima, istraživačima i studentima da otkriju, koriste i izgrađuju široki spektar sadržaja na bazi kvalitetnog digitalnog arhiva koji obuhvata više od hiljadu akademskih časopisa i drugih naučnih resursa“.

International Union for Conservation of Nature (www.iucn.org)

Međunarodna unija za zaštitu prirode.

JURN (<http://jurnsearch.wordpress.com/about>) JURN je pretraživač posvećen indeksiranju slobodno dostupnih „open access“ elektronskih časopisa iz umjetnosti i humanistike, pored drugih umjetničkih znanstvenih publikacija koje nude slobodno dostupan sadržaj.

Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika BiH (www.kons.gov.nba) Komisija za očuvanje nacionalnih spomenika osnovana je na osnovu Aneksa 8. Općeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini.

LabforCulture. (<http://www.labforculture.org>) “Laboratorija za kulturu” predstavlja umreženu platformu za informacije o umjetnostima i kulturi u Evropi. Također, sadrži adrese kulturnih institucija u Evropi uključujući kulturne organizacije i manifestacije u Bosni i Hercegovini. Posebno je zanimljiv segment ove platforme naslovljen “European Union Programmes and Institutions”.

Michael culture (www.michael-culture.org) Ovaj projekat služi da omogući pristup evropskim digitalnim kolekcijama, a dostupni resursi su relevantni za oblast obrazovanja, naučnih istraživanja i turizma.

Minerva (www.minervaeurope.org) Minerva je tematska

mreža u području kulture, naučnih informacija i drugih relevantnih sadržaja.

MUSE projekat (<http://muse.jhu.edu/about/muse/index.html>) MUSE projekat, zahvaljujući saradnji bibliotekara i izdavača, omogućava pod povoljnim uvjetima online pristup punom tekstu odabranog broju prestižnih časopisa iz humanističkih i društvenih nauka.

Nordic World Heritage Foundation (www.hf.org) Nordijska fondacija za svjetsku baštinu.

Organization of World Heritage Cities (www.ovpm.org)

World Conservation Monitoring Center (<http://unep-wcmc.org>)